

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Isabelle Anghelina

Från *massbrottssamhälle* till *gängbrottssamhälle*

Den kriminalpolitiska utvecklingen illustrerad med en diskursanalys av
preventiva tvångsmedel

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Christoffer Wong

Termin: VT 2023

Innehållsförteckning

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Metod, material och forskningsläge	7
1.4 Avgränsningar	11
1.5 Disposition	13
2 HISTORISK TILLBAKABLICK	14
2.1 Introduktion	14
2.2 Den klassiska straffrättsskolan	14
2.3 Framväxten av en skyddsprincip	16
2.4 Nyklassicismen	19
2.5 När straffrätt blev en politisk fråga	21
3 DAGENS KRIMINALPOLITIK	24
3.1 Introduktion	24
3.2 Kriminalpolitiska utvecklingstendenser	26
3.2.1 Från en defensiv till en offensiv straffrättspolitik	26
3.2.2 Från expert till politiker	28
3.2.3 Från gärningsperson till brottsoffer.....	30
3.2.4 Från en trend till ett tillstånd	33
3.2.5 Ett nytt sätt att legitimera repressiva åtgärder.....	34
3.2.5.1 Ett tudelat brottsproblem	34
3.2.5.2 Det allmänna rättsmedvetandet	36
3.2.5.3 Symbolisk lagstiftning.....	40
3.2.5.3.1 Vad är symbolisk lagstiftning?.....	40
3.2.5.3.2 Värdet av ”hårdare tag”	43
3.2.5.4 Konstruktionen av ”den farliga”	46
4 HEMLIGA (PREVENTIVA) TVÅNGSMEDEL – ETT EXEMPEL FRÅN VERKLIGHETEN	48
4.1 Introduktion	48
4.2 Hemliga tvångsmedel – En överblick	50
4.2.1 Hemliga tvångsmedel enligt rättegångsbalken.....	50

4.2.2	Hemliga tvångsmedel i underrättelseverksamhet.....	52
4.2.2.1	Kort om preventivlagen.....	53
4.2.2.2	Kort om förslaget att utöka möjligheterna till preventiva tvångsmedel.....	54
5	ANALYS.....	57
5.1	Gångbrottslighet som drivkraft.....	57
5.2	Det krävs hårdare insatser.....	60
5.3	Skapandet av en fiende.....	63
5.3.1	Gångkriminella är ”Sveriges inhemska terrorister”.....	63
5.3.2	I kontrast till de gängkriminella... ..	69
5.4	Trygghet som framgångskoncept.....	72
5.5	En bekännelse om att staten tappat kontroll?.....	76
6	SLUTSATSER & AVSLUTANDE REFLEKTIONER.....	80
	Käll- och litteraturförteckning.....	83

SUMMARY

In the last decades Swedish criminal policy has been characterized by increased repression, which is shown by the fact that Swedish penal legislation has been expanded since the end of the 20th century. The expansion has been denoted *the punitive turn*, distinguished by *alarmism* and *populism*. Alongside the expansion of penal legislation, the legislator's disposition to expand the possibilities of various forms of secret coercive measures appears to have increased. The most recent initiative in the area is the suggestion to expand the use of so-called *coercive preventive measures*, which means the use of certain secret coercive measures outside of a preliminary investigation before there is a substantial suspicion of a crime.

The purpose of this thesis is to investigate and analyze how the view on the functions and purposes of criminal law has shifted, with coercive preventive measures as an example and also to elucidate what consequences the shift may entail. Furthermore, it is within the scope of the essay's purpose to analyze how the discussion about coercive preventive measures can be understood based on the trends of development in criminal policy. Critical discourse analysis has therefore been used to contextualize the discussion about coercive preventive measures in the development of criminal policy.

The conclusions are that it is possible to talk about *enemy criminal law* nowadays, since the discourse is permeated by a strong dichotomy between "us" and "the gang criminals". Accordingly, criminal law has turned into an arena for moral distancing, which disadvantages certain groups in society and can lead to an unequal application of criminal justice measures. The former function of criminal law as a safeguard against abuse of power by the state has thus been lost, or at least weakened. Additionally, criminal law is now seen as a tool to combat social problems such as insecurity, in accordance with an *offensive criminal policy*. A new function of criminal law is also to satisfy the *general legal consciousness*, which may cause the use of preventive coercive measures and other repressive measures to slide along a sloping plane and also become introduced in relation to less severe crimes.

SAMMANFATTNING

Svensk kriminalpolitik har de senaste decennierna präglats av en ökad tendens till repressionshöjningar, vilket åskådliggörs bland annat av att svensk strafflagstiftning har varit föremål för utvidgning sedan slutet av 1900-talet. Tendensen har benämnts *den straffande vändningen*, kännetecknad av *alarmism* och *populism*. Parallellt med expansionen av strafflagstiftningen förefaller lagstiftarens benägenhet att utöka möjligheterna till olika former av hemliga tvångsmedel ha tilltagit. Det senaste initiativet på området är förslaget att utöka användningen av s.k. *preventiva tvångsmedel*, vilket innebär en användning av vissa hemliga tvångsmedel utanför en förundersökning innan det finns en konkret brottsmisstanke.

Uppsatsen syftar till att utreda och analysera hur synen på straffrättens funktioner och syften har förskjutits, med preventiva tvångsmedel som exempel samt att belysa vilka konsekvenser förskjutningen kan medföra. Inom ramen för uppsatsens syfte ligger att analysera hur diskussionen om preventiva tvångsmedel kan förstås utifrån de kriminalpolitiska tendenserna. Kritisk diskursanalys har därför använts för att kontextualisera diskussionen om preventiva tvångsmedel i den kriminalpolitiska utvecklingen.

Det går idag att tala om *fiendestraft*, eftersom diskursen genomsyras av en kraftig dikotomi mellan ”vi” och ”de gängkriminella”. Straffrätten har följaktligen förvandlats till en arena för moraliskt avståndstagande, vilket missgynnar vissa grupper i samhället och kan leda till en ojämlig tillämpning av straffrättsliga åtgärder. Straffrättens tidigare funktion som skydd mot statligt maktmissbruk har således gått förlorad, eller åtminstone försvagats. Vidare betraktas straffrätten numera som ett instrument för att bekämpa samhällsproblem som otrygghet, vilket står i linje med en *offensiv straffrättspolitik*. En ny funktion med straffrätten är dessutom att tillfredsställa det *allmänna rättsmedvetandet*, vilket kan medföra att användningen av preventiva tvångsmedel och andra repressiva åtgärder glider längs ett sluttande plan och införs även i förhållande till lindrigare brottslighet.

FÖRORD

När jag var 15 år insåg jag att jag ville bli jurist. Nu står jag här, 23 år gammal, och drömmen som kändes så avlägsen för mitt 15-åriga jag håller på att uppfyllas.

Jag vill börja med att tacka min handledare Christoffer Wong. Stort TACK för värdefulla råd och lästips samt för din tillgänglighet under våren.

Tack till Lund och Lunds universitet för 4,5 lärorika år, alla dörrar som juristprogrammet har öppnat och alla fantastiska människor jag fått lära känna under mina studier.

Ett särskilt tack till min familj, mina vänner och till alla som trott på mig, stöttat mig och velat se mig bli jurist.

Sist men inte minst, ett stort tack till mig själv. Vilken insats.

Helsingborg den 24 maj 2023,

Isabelle Anghelina

FÖRKORTNINGAR

Brå	Brottsförebyggande rådet
Dir.	Direktiv
Ds	Departementsserien
EKMR/Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
HDAL	Lagen (2020:62) om hemlig dataavläsning
JK	Justitiekanslern
JO	Riksdagens Ombudsmän
NE	Nationalencyklopedin
NTfK	Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab
Preventivlagen	Lagen (2007:979) om åtgärder för att förhindra vissa särskilt allvarliga brott
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RF	Regeringsformen (1974:152)
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund

Antalet skjutningar i Sverige uppgick under 2022 till totalt 388 stycken, varav 62 med dödlig utgång.¹ Det nya året 2023 inleddes med en våg av våldsdåd, som framför allt berörde Stockholm. Fram till och med den 31 januari bekräftades totalt elva sprängningar i Stockholmsregionen.² Fallen av dödligt våld i Sverige har under de senare åren tilltagit och ökningen härrör enligt Brottsförebyggande rådet (Brå) främst från konflikter i kriminell miljö.³

Brottsutvecklingen är oroande och har sedan ett antal år betonats i såväl massmedia som i den kriminalpolitiska debatten. Flertalet lagförslag har därmed presenterats de senaste åren, exempelvis i Socialdemokraternas 34-punktprogram⁴ och i ”samarbetspartiernas” Tidöavtal⁵, för att bekämpa brottslighet i kriminella nätverk, som också benämns *gängbrottslighet*. Den 24 oktober 2022 publicerades ett nytt betänkande avseende ett av förslagen: att utöka användningen av s.k. *preventiva tvångsmedel*, vilket innebär en användning av hemliga tvångsmedel utanför en förundersökning innan det finns någon konkret brottsmisstanke.⁶

Hemliga tvångsmedel är redan när de används *under* en förundersökning statens allra mest ingripande åtgärder som kan vidtas mot enskilda, eftersom de omedelbart interfererar med rätten till personlig integritet.⁷ Det är dessutom inte bara den misstänkte som riskerar att drabbas av åtgärderna, utan även

---

¹ Polisen (2022).

² Polisen (2023).

³ Brå (2020), s. 8 ff.

⁴ Socialdemokraterna, *34 åtgärder för att bekämpa organiserad brottslighet i Sverige*.

⁵ Tidöavtalet (2022). Samarbetspartierna är Sverigedemokraterna, Moderaterna, Kristdemokraterna och Liberalerna, se s. 2.

⁶ SOU 2022:52, s. 88.

⁷ Rätten till skydd för den personliga integriteten är en relativ rättighet, som utgör en del av rätten till skydd för privat- och familjeliv, hem och korrespondens i artikel 8 i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EKMR). Skyddet för den personliga integriteten förstärks vidare i 1 kap. 2 § och 2 kap. 6 § regeringsformen (RF).

utomstående personer som på något sätt kommer i kontakt med den misstänkte.⁸

Vid sidan av expansionen av svensk strafflagstiftning tycks lagstiftarens benägenhet att utvidga befogenheterna för de brottsbekämpande myndigheterna och inskränka den personliga integriteten för enskilda individer ha ökat. Under perioden mellan 1990-talet och 2007 gjordes exempelvis fler ändringar i rättegångsbalkens (RB:s) regler om tvångsmedel än vad som gjordes sammanlagt under RB:s första 40 år.⁹ I det senaste betänkandet SOU 2022:52 *Utökade möjligheter att använda preventiva tvångsmedel* konstaterades vidare att det är proportionerligt att ytterligare utöka användningen av preventiva tvångsmedel.¹⁰ Intressant är att den fundamentala intresseavvägningen mellan effektiv brottsbekämpning och personlig integritet görs av lagstiftaren, som genom sina *resonemang* fastställer gränsen för vad som är ett godtagbart integritetsintrång.¹¹ Samtidigt har det observerats märkbara förändringar av lagstiftarens inställning till brott och straff, som på senare tid tycks ha blivit mer *straffande*. Förändringarna etiketteras *kriminalpolitiska utvecklingstendenser* och presenteras i litteraturen som relativt tydliga mönster, vilka förklarar politikernas plakat på *hårdare tag* i form av mer straff, mer tvångsmedel och fler poliser.¹²

Med anledning av vad som anförts ovan är det intressant att undersöka hur de kriminalpolitiska tendenserna gör sig gällande i lagstiftarens *resonemang* kring preventiva tvångsmedel samt vad detta säger om samtidens syn på brott och straff. Genom att betrakta diskurserna mot bakgrund av kriminalpolitikens utveckling kan det även undersökas hur synen på straffrättens funktioner och syften har förändrats.

1.2 Syfte och frågeställningar

---

⁸ Lindberg (2022), s. 57 ff.

⁹ Lindberg (2007), s. 52.

¹⁰ SOU 2022:52, s. 179 ff.

¹¹ Lindberg (2022), s. 59.

¹² Se vidare i avsnitt 3.2.

Den här uppsatsen har till huvudsakligt syfte att, i ljuset av den kriminalpolitiska utvecklingen, utreda och analysera hur lagstiftarens syn på straffrättens¹³ funktioner och syften har förskjutits, med preventiva tvångsmedel som exempel. Det är även av intresse att belysa vilka konsekvenser förskjutningen kan medföra.

Preventiva tvångsmedel har valts som ett exemplifierande område för den kriminalpolitiska utvecklingen i Sverige, eftersom det är ett politiskt intressant område inom vilket det skett märkbara förändringar i attityd de senaste åren.¹⁴ Inom ramen för uppsatsens syfte ligger således även att analysera hur utvecklingen på området kan förstås utifrån de kriminalpolitiska utvecklingstendenserna, vilket i sin tur förutsätts säga något om dagens straffrättsanvändning.

För att uppnå syftet besvaras följande frågeställningar:

- Hur kan diskussionen om att utöka tillämpningen av preventiva tvångsmedel förstås utifrån de kriminalpolitiska utvecklingstendenserna?
- Hur har synen på straffrättens funktioner och syften förskjutits de senaste åren?
- Vilka konsekvenser kan en sådan förskjutning medföra?

1.3 Metod, material och forskningsläge

För att besvara uppsatsens frågeställningar analyseras den kriminalpolitiska utvecklingen. I *kapitel 2* och *kapitel 3* presenteras därför dåtida och nutida kriminalpolitik med hjälp av framför allt kriminologisk, kriminalpolitisk och straffrättsvetenskaplig litteratur. I denna del har bland annat *Kriminalpolitik – Brott och straff i Sverige sedan 1965* av Henrik Tham och *Svensk kriminalpolitik* av Robert Andersson och Roddy Nilsson varit behjälpliga. Med avsikten att tillföra ett internationellt perspektiv har i denna del även använts, för att nämna ett exempel, *The Culture of Control: Crime and Social Order in*

---

¹³ Begreppet straffrätt ska i förevarande uppsats förstås i vid mening och inbegripa inte enbart kriminaliseringar och straffskärpningar, utan också straffprocessrätt.

¹⁴ Jfr. Andersson & Nilsson (2017), s. 182; Martinsson (2022), s. 240 f; Lindberg (2007), s. 52 f.

Contemporary Society av David Garland. Det internationella materialet är av relevans eftersom den utveckling som påstås ha skett i svensk kriminalpolitik även har identifierats av internationella jurister och forskare.¹⁵ Kriminalpolitikens utveckling är således ett område som i hög utsträckning har behandlats i den straffrättsvetenskapliga och kriminologiska litteraturen såväl nationellt som internationellt och de nyss nämnda verken förser läsaren med genomgripande redogörelser på det ifrågavarande området.

Framställningen bygger även på annat material i form av konkreta lagförslag och statistik samt rapporter från Polismyndigheten, Kriminalvården och Brå. Det nämnda materialet har presenterats i syfte att påvisa och exemplifiera de kriminalpolitiska tendenserna som identifierats i litteraturen samt i syfte att tillföra uppsatsen samhällsrelevans och verklighetsförankring. Urvalet av nyss nämnt material har gjorts med utgångspunkt i vad som framkommit i ovan nämnd litteratur, varför litteraturen kan sägas ha använts som ett verktyg för att hitta användbar statistik och relevanta rapporter.

Uppsatsen rymmer därutöver en överblickande redogörelse av regelverket för hemliga tvångsmedel. I denna del består materialet jämväl av förarbeten och doktrin. Främst har *Straffprocessuella tvångsmedel – när och hur får de användas?* av Gunnel Lindberg använts.

I samband med kriminalpolitikens utveckling diskuteras inte sällan politiska lagförslag gällande straffrättsliga åtgärder i form av kriminaliseringar och straffskärpningar för att minska brottsligheten. Det sagda diskuteras till exempel av Linnea Wegerstad i en dagsaktuell artikel.¹⁶ Vid sidan av nyss nämnda åtgärder har det de senaste åren presenterats allt fler lagförslag på de hemliga tvångsmedlens område, exempelvis införandet av hemlig dataavläsning¹⁷, förslaget att utöka användningen av *hemliga* tvångsmedel¹⁸ och förslaget att utöka användningen av *preventiva* tvångsmedel¹⁹. Det är således

---

¹⁵ Se vidare under avsnitt 3.

¹⁶ Intervju med Linnea Wegerstad i Albertsdóttir (2022).

¹⁷ Prop. 2019/20:64.

¹⁸ SOU 2022:19.

¹⁹ SOU 2022:52.

inte bara fråga om att höja straff, utan också om att på olika sätt utöka möjligheterna till hemliga tvångsmedel.²⁰ Utvecklingen av tvångsmedelslagstiftningen har emellertid, enligt min mening, hamnat i skuggan av straffskärpingar. Min avsikt är därför att lyfta hemliga och särskilt preventiva tvångsmedel i diskussionen kring den kriminalpolitiska utvecklingen, för att på så sätt bidra till forskningsläget. Av samma skäl har jag valt att inte enbart analysera den kriminalpolitiska utvecklingen på grundval av hur den beskrivs i litteraturen. Istället görs ett försök att belysa den kriminalpolitiska utvecklingen utifrån aktuella diskurser. Den diskursanalytiska metoden beskrivs närmre nedan, men redan nu kan det lyftas att metoden välkomnar ett betydligt brett urval av analysmaterial, varför källor utanför den traditionella rättskälleläran har kunnat användas.²¹

Rättsdogmatisk-, rättsanalytisk- eller rättspolitisk metod anses inte vara fullt ut tillämplig, eftersom uppsatsen inte syftar till att besvara vare sig vad som är gällande rätt eller hur rätten borde vara. Analysunderlaget undersöks med andra ord utifrån andra syften än att besvara frågor *de lege lata* eller *de lege ferenda*. För att besvara frågeställningarna kan dock den rättsanalytiska metoden sägas vara tillämplig i viss mån, eftersom metoden inbegriper en bredare granskning av rättsläget och medger att materialet, som kan bestå av annat än de traditionella rättskällorna, granskas från en viss infallsvinkel så som en diskursanalytisk.²² Det är dock inte gällande rätt i sig som är föremål för analys, varför avsteg görs i viss mån från denna metod. Uppsatsen kan likväl sägas vara dogmatisk i den meningen att allmänt erkända rättskällor analyseras för att fastställa inte hur rätten är, utan hur straffsystemet och kriminalpolitiken har förändrats över tid. Eftersom frågeställningarna i förevarande uppsats besvaras med utgångspunkt i vad som framkommer i *samtalet* kring preventiva tvångsmedel beskrivs metoden lämpligast som en diskursanalys präglad av ett kriminalpolitiskt och historiskt perspektiv.

---

²⁰ Se vidare under avsnitt 4.1.

²¹ Svensson (2019), s. 103 ff.

²² Kleineman (2018), s. 21 ff; Sandgren (2018), s. 48 ff.

Diskursanalys kan beskrivas som dels ett teoretiskt perspektiv, vilket bygger på vissa antaganden om språkets funktion, dels en metod för att studera hur språket används i olika sammanhang. Syftet med diskursanalys är således att försöka förstå hur språk bidrar till att konstruera, vidmakthålla och utmana föreställningar om social ordning. Att analysera språkbruket kan därför, enligt Svensson, bidra till en bättre förståelse för samtiden.²³ Sandgren lyfter att diskursanalytisk metod kan användas för att analysera rättsvetenskap, men att metoden lämpar sig bäst för ett begränsat material. Som ett exempel på ett begränsat material nämner Sandgren en viss rättspolitisk eller rättsvetenskaplig debatt.²⁴ Diskursanalysen får därför anses lämplig för att undersöka den kriminalpolitiska debatten kring preventiva tvångsmedel. Den diskursanalys som genomförs kan dessutom sägas vara kritisk. *Kritisk diskursanalys* kännetecknas av att analysen syftar till att belysa språkets roll i skapandet av olika orättvisor i samhället, exempelvis orättfärdiga inskränkningar av enskilda individers autonomi eller illegitimt maktutövande. Inom kritisk diskursanalys antas det dessutom att ideologier, vilket förstås som föreställningar som bidrar till skapandet och vidmakthållandet av olika maktrelationer, kommer till uttryck i framställningssättet. Den kritiska diskursanalysens uppdrag är sålunda att demaskera den ideologi som döljer sig i språkbruket.²⁵

För att realisera uppsatsens syfte genomförs analysen i form av en kritisk undersökning av diskurserna kring preventiva tvångsmedel, med intentionen att analysera vad framställningssättet och språkbruket säger om lagstiftarens syn på brottsliga individer, ändamålet med straffrättssystemet samt statsmaktens ansvar och omfattning. Enligt Tham samt Andersson och Nilsson kan de kriminalpolitiska utvecklingstendenserna nämligen utkristalliseras i det kriminalpolitiska *samtalet* vad rör dessa frågor.²⁶ Det är främst regeringens delbetänkande SOU 2022:52 *Utökade möjligheter att använda tvångsmedel* med tillhörande lagstiftningskedja som analyseras, men även motioner, reformförslag och partiprogram i vilka preventiva tvångsmedel nämns är av betydelse. Urvalet av analysmaterialet är således baserat på förekomsten av resonemang

---

²³ Svensson (2019), s. 16 f. & 21.

²⁴ Sandgren (2006), s. 542 f.

²⁵ Svensson (2019), s. 53 ff. & 94 f.

²⁶ Tham (2022), s. 135; Andersson & Nilsson (2017), s. 158 f.

om preventiva tvångsmedel och en förenklad användning av hemliga tvångsmedel. Analysen görs i ljuset av redogörelsen för kriminalpolitikens utveckling, för att utreda hur diskurserna korrelerar till de kriminalpolitiska utvecklingstendenserna och vad detta säger om den nutida straffrättsanvändningen. På så sätt kan det också tas ställning till om straffrättens funktioner och syften har förändrats. Diskursanalysen används således för att kontextualisera debatten kring preventiva tvångsmedel i den kriminalpolitiska utvecklingen.

Diskursanalysen som genomförs tar utgångspunkt i Faircloughs²⁷ tredimensionella modell, vilken lämpar sig väl för en bred analys som dessutom kan avpassas efter material och kontext. Med hjälp av den tredimensionella modellen analyseras språkets och textens uppbyggnad, vokabulär och grammatik. Därutöver medger modellen en analys av hur texten sprids, konsumeras och hänger samman med andra texter och diskurser. I förevarande uppsats lyfts exempelvis hur diskursen om gängkriminalitet hänger ihop med diskurserna om trygghet och terroristbrott. Vidare går Faircloughs modell ut på att texterna betraktas ur ett större sammanhang, exempelvis ur ett historiskt sådant eller mot bakgrund av de övergripande ideologiska riktningarna i samhället.²⁸ Det sistnämnda är särskilt relevant i förevarande uppsats, då analysmaterialet kontextualiseras i den kriminalpolitiska utvecklingen.

1.4 Avgränsningar

Tyngdpunkten i uppsatsen ligger på modern straffrättspolitik, genom att diskursanalysen främst tar sikte på vad de samtida diskurserna säger om dagens straffrättsanvändning. För att förstå hur straffrättens funktioner och syften har förskjutits, behöver de moderna tankegångarna samtidigt sättas i kontrast till historiska idéströmningar. Med anledning av uppsatsens begränsade omfång och den tidsram som givits har framställningen av den historiska tillbakablicken avgränsats på så sätt att redogörelsen beskriver en vidsträckt tidsperiod på ett koncentrerat och övergripande sätt. Somliga idéströmningar som

---

²⁷ Tidigare professor emeritus i lingvistik vid Lancaster University, se Lancaster University, *Professor Norman Fairclough*.

²⁸ Winther Jørgensen & Phillips (2000), s. 67 ff; Svensson (2019) s. 56 & 146.

omnämns kan anses otidsenliga, men de är likväl relevanta för att förstå hur idéer om straffrättens utformning har förändrats genom tiderna.

Presentationen av dagens straffrättspolitik hålls relativt övergripande. Vidare berörs inte samtliga kriminalpolitiska tendenser av utrymmesskäl.²⁹ Istället har de tendenser som är särskilt framträdande i litteraturen och av relevans för analysen valts ut. De kriminalpolitiska tendenserna är självfallet mångfacetterade och komplexa, men har samtidigt utkristalliserats relativt tydligt i litteraturen. Beskrivningen av tendenserna får dock förstås som något förenklad.

Som tidigare nämnts berör uppsatsen straffrätt i vid bemärkelse, vilket ska förstås inbegripa åtgärder på straffprocessrättslig nivå. Ett sådant perspektiv motiveras av att somliga utvecklingstendenser påstås manifesteras tydligast på straffprocessrättslig nivå.³⁰ Eftersom uppsatsen inte är avgränsad till kriminaliseringar eller straffskärpningar redogörs inte för straffsystemets tre nivåer, principer för kriminalisering eller straffteorier.³¹ I de delar straffteorier likväl berörs, förutsätts läsaren besitta grundläggande kunskap om vad de innebär.

En redogörelse för de principer³² som genomsyrar användningen av hemliga tvångsmedel eller för integritetsskyddet har inte ansetts behövlig för att uppfylla uppsatsens syfte, varför en sådan redogörelse har lämnats utanför uppsatsen. Vidare koncentreras uppsatsen till de hemliga tvångsmedlen som förekommer i 27. kap. RB, eftersom det är dessa tvångsmedel som får användas enligt lagen (2007:979) om åtgärder för att förhindra vissa särskilt allvarliga

---

²⁹ För vidare läsning om exempelvis tendensen till ökade anspelningar på invandring och misslyckad integrationspolitik, se Martinsson (2022).

³⁰ Se exempelvis Llobet (2022), avs. 2.1.

³¹ Den intresserade läsaren kan läsa mer om dessa ämnen i exempelvis Asp, Ulväng & Jareborg (2013), s. 30 ff.

³² Användningen av hemliga tvångsmedel styrs av behovsprincipen, legalitetsprincipen, proportionalitetsprincipen och ändamålsprincipen, se SOU 2022:52, s. 78 ff.

brott (preventivlagen).³³ Hemlig dataavläsning nämns därför enbart i korthet, för att tillföra ett helhetsgrepp om regelverket.

1.5 Disposition

Utöver det inledande kapitlet presenteras i *kapitel 2* en historisk tillbakablick för att belysa hur synen på straffrättsanvändning har växt fram och förändrats under 1700–1900-talet. I *kapitel 3* redogörs därefter för dagens kriminalpolitik och de kriminalpolitiska tendenser som har identifierats i litteraturen. Efter redogörelsen för den kriminalpolitiska utvecklingen följer ett kapitel om hemliga och särskilt preventiva tvångsmedel. Uppsatsen avslutas med en analyserande del i *kapitel 5*, där samtliga frågeställningar besvaras. Efter analysen följer sammanfattande slutsatser och några avslutande reflektioner i *kapitel 6*, som knyter ihop uppsatsen.

---

³³ Med undantag för hemlig rumsavlyssning, se 1 § preventivlagen.

2 HISTORISK TILLBAKABLICK

2.1 Introduktion

I avsnitt 2.2.-2.5 presenteras den straffrättsliga utvecklingen under perioden 1700–1900-tal i grova drag. Svensk straffrätt är influerad av idéer som inledningsvis kom till uttryck utomlands, varför en redogörelse för de föreställningar som präglade kontinenten är av relevans.³⁴ Presentationen sker i kronologisk ordning i syfte att skapa en överblick över hur föreställningarna om hur straffrätten bör vara utformad har växt fram och förändrats över tid. För att öka förståelsen för och få perspektiv på den utveckling som sker i nutida kriminalpolitik bör den betraktas mot bakgrund av tidigare idéströmningar som gjort sig gällande på straffrättens område. Det ligger således ett värde i att beskriva den föregående utvecklingen.

2.2 Den klassiska straffrättsskolan

Om *den klassiska straffrättsskolan* som växte fram under 1800-talet ska behandlas som en självständig skolbildning är något tveksamt enligt Häthén.³⁵ Den klassiska straffrättsskolan uppkom nämligen ur *upplysningstidens* idéströmningar. Under den senare delen av 1700-talet förändrades synen på straffrätten i hela Europa, vilket till stor del berodde på upplysningsfilosofernas invändningar mot den tidigare brutala och godtyckliga straffrättskipningen.³⁶ Inflytelserika filosofer uttryckte krav på att straffen skulle vara proportionerliga i förhållande till brotten och att all straffrättskipning skulle utgå ifrån lag. Kraven motiverades utifrån medborgarnas rättigheter till skydd för deras frihet och trygghet. Parallellt framhölls att en återhållsam, lagbunden och således konsekvent straffrättsanvändning var effektivare än en godtycklig sådan för att förebygga brott.³⁷ Kritik framfördes mot statsmakten som sådan på grund av att det dåtida straffrättsliga etablissemanget ansågs ge upphov till rättsosäkerhet och rättsövergrepp. Straffrättssystemet skulle därför, enligt

---

³⁴ Strahl (1970), s. 23.

³⁵ Häthén (1990), s. 61.

³⁶ Häthén (1990), s. 39 f; Strahl (1970), s. 25.

³⁷ Strahl (1970), s. 25 ff.

kritikerna, utformas på ett sätt som försvårade övergrepp från makthavarna och gav medborgarna stärkta garantier mot statligt maktmissbruk.³⁸

En fråga som flertalet filosofer ägnade tid åt var vad ändamålet med straffrätt skulle vara. Den engelska filosofen *Bentham* hävdade att straffrättskipningens ändamål var *brottsprevention*, både i form av allmänprevention och individu-
alprevention. Samtidigt betonades att lagöverträdarna inte skulle tillfogas mer ont än vad ändamålet krävde. Parallellt till Benthams idéer hävdades, bland annat av den tyske filosofen *Kant*, att straffrättens ändamål var *vedergällning* för det begångna brottet. Att staten hade rätt att straffa den enskilde individen berodde på att individen hade begått ett brott. Av detta följde också att staten ansågs ha en skyldighet att ingripa och bestraffa den som brutit mot lagen.³⁹

Upplysningsfilosofernas opinionsbildande verksamhet resulterade i att synen på straffrätten tog en vändning, vilket under 1800-talets början resulterade i ett omfattande arbete med att bemöta de krav som ställdes på en reformerad strafflagstiftning.⁴⁰ Först runt denna tidsperiod kan straffrättslig vetenskap i modern mening sägas ha tagit fäste och rättsteoretiker, exempelvis *von Feuerbach*, gav straffrätten en ny innebörd.⁴¹ Feuerbach gav straffrätten dess klassiska uttryck genom betonandet av legalitetsprincipen. Vidare menade Feuerbach att straffrättens ändamål inte enbart var vedergällning, utan att det också hade en preventiv funktion.⁴² Brottsliga gärningar kunde förhindras av staten på två sätt. Antingen kunde de fysiskt förhindras eller kunde de omöjliggöras med ett straffhot som verkade psykiskt. Feuerbach menade att det förstnämnda sättet var obefogat, eftersom det skulle innebära ett begränsande av individens frihet. Det följande alternativet var dock förenligt med individens rätt till frihet, under förutsättning att lagarna var precisa.⁴³

Den klassiska straffrättsskolan var sålunda en föreningsteori mellan allmänprevention och vedergällning, som dessutom överensstämde väl med 1800-talets starka liberala åskådning enligt vilken individens frihet var starkt

---

³⁸ Häthén (1990), s. 40 f.

³⁹ Strahl (1970), s. 25 f.

⁴⁰ Häthén (1990), s. 47 f.

⁴¹ Häthén (2014), s. 181 f.

⁴² Häthén (1990), s. 48 f.

⁴³ Häthén (2014), s. 183.

betonad.⁴⁴ Med *individ* hänsyftades i detta sammanhang på såväl brottsoffer som lagöverträdare. Straffrättens ändamål var sålunda att skydda rättigheterna och bevara rättstillståndet.⁴⁵

Straffrätten som dominerade under denna tidsperiod var mycket teoretiskt inriktad. *Likhetsprincipen, proportionalitetsprincipen och legalitetsprincipen* satte upp idealet för den kommande straffrättsliga vetenskapen och i Europa författades strafflagar som skulle uppfylla kraven på hög rättssäkerhet, vilket påverkade även Sverige.⁴⁶ De föreställningar som framträtt i Europa runt sekelskiftet bekräftades främst genom införandet av 1856 års strafflag i Sverige.⁴⁷

Den klassiska straffrättsskolan ifrågasattes emellertid redan mot slutet av 1800-talet.⁴⁸ Kritiker menade att det klassiska tänkandet var för schematiskt utformat och saknade inslag av hänsyn till lagöverträdares individuella förhållanden, vilket uppmärksammades allt mer under de kommande åren.⁴⁹ Kritiken som framfördes bör ses mot bakgrund av att intresset, under den ifrågasatta tidsperioden, ökade för lagöverträdare som individer och för brottslighet som ett ”samhälleligt fenomen”.⁵⁰

2.3 Framväxten av en skyddsprincip

I slutet av 1800-talet utvecklades två olika riktningar, som en reaktion mot den klassiska straffrättsskolan: den *positiva straffrättsskolan* och den *moderna straffrättsskolan*.⁵¹

Den *positiva skolan* stod för det mest radikala motståndet mot de klassiska tankegångarna och hade sin utgångspunkt i *Lombrosos* arbete om den s.k. ”förbrytarmänniskan”. I detta arbete formulerades en biologiskt inriktad teori om att vissa människor var födda kriminella och att de kunde identifieras genom vissa gemensamma yttre karaktäristiska. Lombroso hävdade således att

---

⁴⁴ Strahl (1970), s. 26 f; Stenborre (2003), s. 59.

⁴⁵ Häthén (2014), s. 184.

⁴⁶ Ibid, s. 209 & 213 f.

⁴⁷ Strahl (1970), s. 33.

⁴⁸ Ibid, s. 31 & 34.

⁴⁹ Andersson & Nilsson (2017), s. 36 f.

⁵⁰ Strahl (1970), s. 35 f.

⁵¹ Andersson & Nilsson (2017), s. 36.

vissa människor var förutbestämda till att bli kriminella och skilde sig från ”icke-kriminella” genom fysiska egenskaper.⁵² Lombrosos tankar vidareutvecklades av framför allt *Ferri*, som ansåg att den klassiska straffrättsskolans fokus på teoretiska begrepp var otillräcklig för att bekämpa kriminaliteten som ett socialt fenomen, tonade ner Lombrosos inslag av determinism och lyfte fram vikten av brottsförebyggande åtgärder.⁵³

Den positiva straffrättsskolan utmärktes sålunda till en början av biologiska inslag, men successivt ökade utrymmet för sociala, kulturella och ekonomiska faktorer.⁵⁴ Ändamålet med statliga ingripanden skulle därför inte vara att vedergälla begångna brott, utan att *skydda samhället*. Hela samhället ansågs utsatt för fara från lagöverträdarna, varför det var nödvändigt att medge staten rätt att avvärja hotet om brott redan innan gärningen genomförts. Brottsförebyggande åtgärder ansågs således nödvändiga.⁵⁵ I detta sammanhang ifrågasattes den klassiska skolans betoning på begrepp som *skuld*, *tillräknelighet* och *ansvar*. Istället förespråkades ett straffsystem inriktat på människors *farlighet* och individualpreventivt konsekventa *sanktioner*. Tanken var att kriminaliteten skulle förebyggas genom att lagstiftningen riktades mot kriminalitetens *orsaker* istället för dess *symptom*.⁵⁶

Parallellt med den positiva skolan växte den *sociologiska skolan* fram. Den sociologiska skolans förgrundsgestalt, *von Liszt*, menade att straffens huvudsakliga ändamål inte var att vedergälla begångna brott, utan att bekämpa kriminalitet som en *social företeelse*. Detta skulle inte förstås som att sociala insatser helt och hållet skulle ersätta straffrätt, utan att en utvecklad socialpolitik skulle utgöra ett komplement till densamma. Den sociologiska skolans företrädare betonade att brottslighet var en respons på en negativ omgivning, vilket bör ses mot bakgrund av kritiken som riktades mot urbaniseringens genombrott i Europa och de förslummade industristäderna. Dessa präglades av bland annat trångboddhet och okunnighet, vilket ansågs skapa en miljö som

---

⁵² Andersson & Nilsson (2017), s. 38 f; Häthén (1990), s. 66 ff.

⁵³ Häthén (1990), s. 69 f.

⁵⁴ Andersson & Nilsson (2017), s. 40.

⁵⁵ Häthén (1990), s. 69 f.

⁵⁶ Andersson & Nilsson (2017), s. 39; Häthén (1990), s. 70.

frodade kriminalitet. Förebyggande åtgärder som uppfostrande behandling och utbildning betonades därför särskilt, vilket visar på skillnaden mot den positiva skolans determinism.⁵⁷

De individualpreventiva idéerna som kom till uttryck i slutet av 1800-talet mynnade sedermera ut i den teori som benämns *behandlingsidologin*.⁵⁸ I början av 1900-talet fick ideologin inverkan även på det svenska straffrättsystemet och den har även gått under benämningen *socialskydds rörelsen*.⁵⁹ Enligt socialskydds rörelsen var straffets ändamål dock inte att endast skydda *samhället* från kriminalitet, utan också att *skydda samhällsmedborgarna* från att bli kriminella. Det ansågs därför vara samhällets skyldighet att resocialisera kriminella individer, eftersom samhället hölls ansvarigt för det kriminella beteendet.⁶⁰

Exakt vad behandlingsideologin innefattar för värderingar är något oklart, vilket kan bero på att flera skilda tankegångar, som presenterats ovan, ligger till grund för dess förekomst. Dras behandlingsidologin till sin spets kan den dock påstås innebära att lagöverträdare ska vårdas efter ”sitt eget behov” och att lagöverträdares bästa ska utgöra utgångspunkten för straffrätten.⁶¹ Ideologin har sin utgångspunkt i en optimistisk människosyn kännetecknad av tron på att kriminalitet är ett resultat av en felaktig utveckling, som emellertid kan korrigeras med rätt behandling.⁶²

Vidare går det att peka på ett antal gemensamma drag hos de individualpreventiva riktningar som växte fram under slutet av 1800-talet. Riktningarna uppkom som ett resultat av de vetenskapliga framsteg som under denna tid gjordes inom naturvetenskap och samhällsvetenskap. Det ökade kunskapsläget bidrog till en förändrad syn på såväl människan som på samhället, vilket gjorde att *brottslingen* och inte *brottet* ställdes i centrum för straffrättsvetenskapen. De nya riktningarna tog därutöver avstånd från vedergällning, som

---

⁵⁷ Andersson & Nilsson (2017), s. 42; Häthén (1990), s. 71 f.

⁵⁸ Andersson & Nilsson (2017), s. 77

⁵⁹ Stenborre (2003), s. 49.

⁶⁰ Ibid, s. 56.

⁶¹ Munck (2015), s. 424.

⁶² Jareborg & Zila (2020), s. 88.

tidigare var straffrättens viktigaste syfte.⁶³ Straffrättens nya syfte skulle vara att förbättra lagöverträdare eller åtminstone att undanröja den fara för samhället som lagöverträdare utgjorde.⁶⁴ Gemensamt för riktningarna var nämligen att straffet berättigades utifrån en slags *skyddsprincip*.⁶⁵ Därutöver framträdde en stark vilja att minska användningen av korta frihetsstraff, eftersom det ansågs medföra olägenheter utan att bidra till någon resocialisering. Samtidigt skulle lagöverträdare kategoriseras, för att varje kategori skulle underkastas en differentierad och individualiserad påföljd.⁶⁶ Diskussionen försköts därmed från att handla om straffens längd och andra kvantitativa beskafligheter, till att fokusera på straffens kvalitativa innehåll.⁶⁷

Behandlingsideologin höjdpunkt i Sverige nåddes med Strafflagsberedningens framläggande av betänkandet *Skyddslag*⁶⁸, i vilket begreppet *straff* inte alls användes utan istället försökte utmönstras.⁶⁹ Att notera är även att lagen benämndes *skyddslag* istället för *strafflag*, vilket ger en stark indikation på dess bakomliggande ideologier och premisser.⁷⁰

2.4 Nyklassicismen

Förslaget om en skyddslag togs inte emot utan kritik. Bland annat ansåg Lagrådet att betydelsen av allmänprevention förbisågs i allt för stor utsträckning. Vid antagandet av lagen år 1962 benämndes den således *brottsbalk*. Den nya brottsbalken byggde på individualpreventiva idéer med stark betoning på behandling och samhällsskydd. Begreppet *straff* kvarstod alltjämt, varför den nya brottsbalken kan sägas ha varit en kompromiss mellan individualpreventiva och allmänpreventiva hänsyn. Antagandet av den nya brottsbalken blev dock inte begynnelsen på en stabilare och lugnare tidsperiod. Tvärtom blev de nästkommande åren oroligare än någonsin tidigare.⁷¹

---

⁶³ Andersson & Nilsson (2017), s. 37; Strahl (1970), s. 40 f.

⁶⁴ Häthén (1990), s. 73.

⁶⁵ Stenborre (2003), s. 49 f.

⁶⁶ Strahl (1970), s. 40 f.

⁶⁷ Andersson & Nilsson (2017), s. 42.

⁶⁸ SOU 1956:55.

⁶⁹ Asp (2016), s. 139; Andersson & Nilsson (2017), s. 53 f.

⁷⁰ Andersson & Nilsson (2017), s. 97.

⁷¹ Ibid, s. 98 & 107 ff.

Under 1960-talet sattes de behandlingsoptimistiska grundtankar som kommit till uttryck i den nya brottsbalken i fråga. Kritikerna menade att staten, genom att använda behandling som straffets ändamål, försökte berättiga frihetsberövanden av socialt utsatta individer som ansågs avvika från samhällets normer. Uppfattningen hade sin grund i att behandlingstanken, så som den kom till uttryck i 1956 års förslag, utgick från att brottslighet berodde på människors *patologi*⁷². Detta synsätt bjöd in till tanken att vissa individer i samhället var abnorma, varför de behövde vårdas och dessutom saknades erfarenhetsmässigt stöd för åtgärderna. Kritiken ledde sedermera till att en ”nothing works”-syn, det vill säga en föreställning om att inga behandlingsinsatser fungerade, anammades och blev tongivande i svensk kriminalpolitik.⁷³ En annan föreställning som framträdde var att en alltför behandlingsinriktad straffrättspolitik gav upphov till en allmän uppfattning om att lagöverträdare förblev ostraffade och att samhället inte *markerade* kraftfullt nog mot lagöverträdare.⁷⁴

Liksom Lagrådet förespråkade behandlingskritikerna att straffrätten bör bygga på allmänpreventiva hänsyn. Ett sådant synsätt ansågs stämma bättre överens med juridiken till skillnad från behandlingsideologin, som i praktiken innebar ett åsidosättande av de grundläggande principerna om proportionalitet, legalitet och likhet. Därtill lyftes omöjligheten med att göra prognoser av människors framtida beteende. Behandlingsideologin ansågs därför öppna upp för godtycke och otillfredsställande rättssäkerhet, varför kriminalpolitikens riktning svängde om ännu en gång. Den nya riktningen benämndes *nyklassisk*,⁷⁵ eftersom den anspelade på den *klassiska straffrättskolan* och dess rättsprinciper.⁷⁶ De grundläggande rättsprinciperna var enligt nyklassikerna individernas ett skydd mot statliga övergrepp och en garanti för likabehandling. Statens huvudsakliga roll, så som den kom till uttryck genom rättsystemet, var sålunda att skydda de enskilda från statligt maktmissbruk.⁷⁷

---

⁷² Patologi är läran om sjukdomar och deras orsaker samt utveckling, se *NE: Patologi*.

⁷³ Andersson & Nilsson (2017), s. 109 ff; Tham (2019a), s. 7.

⁷⁴ Häthén (2014), s. 229.

⁷⁵ Andersson & Nilsson (2017), s. 115 ff.

⁷⁶ Munck (2015), s. 424 f.

⁷⁷ Victor (1995), s. 67.

Till skillnad från den klassiska straffrättsskolan strävade således den nyklassiska straffrätten, trots att den likt den klassiska straffrättsskolan vilade på legalistiska grundtankar, efter humanisering och socialt berättigande av straffrättssystemet.⁷⁸ Detta kan förklaras av att nyklassikerna hävdade att straffrätten borde ses som ett ”ont”. Staten satte personer i fängelse för att bestraffa dem och alarmera andra, inte för att förbättra dem.⁷⁹ Nyklassikerna framhöll förvisso viss skepticism även gentemot allmänprevention som en rationell grund för straffrättssystemet, men allmänprevention godtogs då det ansågs att oordning i samhället inte gick att undvika utan ett straffrättssystem.⁸⁰

Nyclassicismen fick tydligast praktiskt genomslag genom 1989-års påföljdsreform samt genom avskaffandet av påföljderna internering och ungdomsfängelse.⁸¹ Det huvudsakliga syftet med reformen var att öka förutsebarheten och enhetligheten i straffrättskipningen.⁸² Att nyklassikerna var mot den då gällande regleringen kom till uttryck genom att grunden för reformen var negativt bestämd. Den uttryckte att man *inte* ville ha fängelse som straff och kategoriseringar av lagöverträdare.⁸³ Reformen lämnade de individualpreventiva idéströmningarna bakom sig genom introduktionen av begreppet *straffvärde*⁸⁴ och betonandet av proportionalitetsprincipen vid påföljdsbestämningen, vilket öppnade upp för att döma ut strängare straff vid återfall i brottslighet.⁸⁵ Genom att *brottets svårhet* och straffets betydelse i sig underströks motiverades därutöver fortsatta skärpningar av strafflagstiftningen.⁸⁶

2.5 När straffrätt blev en politisk fråga

---

⁷⁸ Backman (1980), s. 195; Andersson & Nilsson (2017), s. 166.

⁷⁹ Andersson & Nilsson (2017), s. 116; Jareborg (1980), s. 44.

⁸⁰ Victor (1995), s. 67.

⁸¹ Victor (1995), s. 67; Munck (2015), s. 424 f.

⁸² Tham (2022), s. 51 ff; Prop. 1987/88:120.

⁸³ Wennström (2020), s. 11 f.

⁸⁴ Enkelt förklarat avser begreppet straffvärde hur allvarligt brottet är i förhållande till andra brott, se Åklagarmyndighetens ordlista: *Straffvärde*. Begreppet straffvärde har behandlats grundligt av exempelvis Asp & von Hirsch, som förklarar att straffvärdebegreppet i princip kan likställas med *brottets svårhet*, se Asp & von Hirsch (1999), s. 151 f.

⁸⁵ Tham (2022), s. 54 f; Victor (1995), s. 67.

⁸⁶ Tham (2019a), s. 8.

Som framgår av avsnitten ovan har straffrättsliga och straffteoretiska frågor sedan lång tid tillbaka ansetts vara betydelsefulla, varför de har bjudit in till omfattande diskussioner som engagerat såväl filosofer som jurister. Mot bakgrund av vad som anförts ovan kan det dock konstateras att termen *kriminalpolitik* under lång tid var frånvarande från diskussionen om brott och straff, som snarare tog avstamp i mer traditionell straffrättsvetenskap samt straffrättsteori. Dessutom bör avsaknaden av partipolitiska inslag i diskussionerna uppmärksammas, vilket gör det ännu svårare att tala om kriminalpolitik i den mening vi är vana vid idag.

Först runt sekelskiftet 1900 började termen *kriminalpolitik*⁸⁷ användas. Det är således först vid denna tidpunkt som vi kan tala om kriminalpolitik i modern mening. Som antytts ovan har dock diskussionen kring statens prerogativ att intervensera mot kriminalitet varit ett relevant ämne mycket längre tillbaka i tiden än så. Vad som ändock berättigar påståendet att begreppet kriminalpolitik etablerades runt denna tidsperiod var att det skedde ett skifte vad angick politiska ingripanden mot kriminalitet, som bland annat innebar att riksdagen engagerade sig allt mer i kriminalpolitiska frågor och att åtskilliga kriminalpolitiska utredningar förordnades.⁸⁸

Under 1900-talets första hälft präglades svensk kriminalpolitik av relativt stor samstämmighet. Det var framför allt en mindre grupp reformatorer som utformade kriminalpolitiken, medan politiska partier höll sig i skymundan. Vad politikerna hade på sina program hade en nästintill obetydlig inverkan på kriminalpolitikens utformning, som istället var en fråga överlämnad åt forskare och experter. Exempelvis var politikerna helt passiva vid antagandet av den nya brottsbalken år 1962, vilket de hade varit också dessförinnan. Även det

---

⁸⁷ Med begreppet *kriminalpolitik* förstås statliga åtgärder som direkt eller indirekt berör brottsligheten i samhället, vilket på straffrättsens område i huvudsak handlar om statliga maktmedel mot enskilda så som straff och tvångsmedel. I vid mening kan kriminalpolitik förstås omfatta åtgärder inom vitt skilda samhällsområden, exempelvis utbildnings- och socialpolitik samt minskad bostadssegregation, som förväntas minska brottsligheten, se *NE*: kriminalpolitik. I förevarande uppsats är den snävare definitionen som tar sikte på straffrätt av relevans.

⁸⁸ Andersson & Nilsson (2017), s. 33 f.

folkliga stödet lyste med sin frånvaro. Om det fanns en allmän kriminalpolitisk debatt är både osäkert och osannolikt.⁸⁹

Runt 1970- och 1980-talet skedde en förändring. Parallellt med att det bröts med de behandlingsideologiska föreställningarna problematiserades kriminalpolitikens ändamål och legitimitet, vilket öppnade upp för politiska partier att profilera sig på området. Målet förändrades således från att vara att uppnå enighet inom kriminalpolitiken till att locka till sig väljargrupper och vinna politiska poäng. Oenigheterna mellan partierna ökade markant, vilket uppenbarade sig bland annat genom antalet reservationer i justitieutskottet. År 1976/77 var antalet reservationer totalt 9 stycken. År 1985/86 uppgick antalet reservationer till hela 60 stycken. Experterna och den vetenskapliga forskningen, som tidigare getts centrala roller, fick så småningom stå tillbaka.⁹⁰ Straffrätt var därmed en politisk fråga.

---

⁸⁹ Andersson & Nilsson (2017), s. 71 ff; Victor (1995), s. 57 f.

⁹⁰ Andersson & Nilsson (2017), s. 154 f; Victor (1995), s. 60 f.

3 DAGENS KRIMINALPOLITIK

3.1 Introduktion

Progressionen av svensk strafflagstiftning inleddes runt 1970- och 1980-talet och ökade därefter kraftigt för att nå sin höjdpunkt omkring 2010-talet.⁹¹ Idag har vi nått ett tillstånd som av flera har benämnts *postpolitiskt*.⁹² Dagens kriminalpolitik utmärks av att det tycks råda en slags konsensus i den offentliga debatten om både vilka problem vi står inför och hur problemen ska lösas. Vad avser den straffrättspolitiska inriktningen rent generellt finns ingen distinkt politisk opposition.⁹³ Det universella svaret på frågan om hur *gängkriminalitet* ska bekämpas förefaller vara repression och hårdare tag, bland annat i form av höjda straff, mer övervakning och fler poliser.⁹⁴

Nedan presenteras ett antal straffskärpningar som genomförts de senaste åren för att exemplifiera och konkretisera den ökade benägenheten till repression som nyss nämnts.

- Den 1 juli 2022 höjdes maximistraffet för uppsåtligt brott mot knivlagen från fängelse i sex månader till fängelse i ett år.⁹⁵ Samtidigt infördes omständigheter som ska beaktas särskilt vid bedömningen av om brottet är grovt, i syfte att utvidga tillämpningsområdet för grovt knivbrott. Det kan bland annat handla om att ”föremålet innehas av en person som ingår i en kriminell miljö eller en kriminell gruppering.”⁹⁶
- Den 2 januari 2022 slopades straffreduktionen för personer i åldersgruppen 18–20 år vid brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år eller vars straffvärde uppgår till fängelse i minst ett år.⁹⁷

---

⁹¹ Tham (2019a), s. 8; Andersson & Nilsson (2017), s. 213.

⁹² Se exempelvis Martinsson (2022), s. 233; Andersson & Nilsson (2017), s. 211.

⁹³ Martinsson (2022), s. 233; Tham (2022), s. 125.

⁹⁴ Andersson & Nilsson (2017), s. 213; Tham (2022), s. 185.

⁹⁵ SFS 2022:608.

⁹⁶ Prop. 2021/22:192, s. 1 & 25.

⁹⁷ Prop 2021/22:17, s. 1.

- Den 1 december 2020 höjdes maximistraffet för synnerligen grovt vapenbrott från fängelse i sex år till fängelse i sju år.⁹⁸
- Den 1 januari 2018 höjdes straffet för grovt vapenbrott från fängelse i lägst ett och högst fyra år till fängelse i lägst två och högst fem år.⁹⁹ Några år tidigare höjdes även minimistraffet från fängelse i sex månader till fängelse i ett år.¹⁰⁰

Expansionen av den svenska strafflagstiftningen och utvecklingen av kriminalpolitiken i generell bemärkelse har av flera benämnts ”the punitive turn” eller ”den straffande vändningen” på svenska.¹⁰¹ Vändningen är inte unik för Sverige och någon exakt avgränsning av vad som inbegrips i begreppet existerar inte. Det kan dock sägas kännetecknas av en ökad benägenhet till inkapacitering och, som Tham uttrycker det, en ökad kontroll av ”människor som inte behövs på arbetsmarknaden.”¹⁰² Flera internationella forskare på området beskriver inställningen till brott och straff de senaste åren som präglad av populism¹⁰³ och politisering.¹⁰⁴ Samma iakttagelse har gjorts av Tham, som dessutom menar att kriminalpolitiken i allt större utsträckning drivs av en emotionell ton och alarmistiska uttalanden som skildrar ett samhälle i kris.¹⁰⁵

Att straffrättspolitik blivit en större politisk angelägenhet kan enligt Asp, Ulväng och Jareborg å ena sidan innebära att straffrättspolitiska frågor ges vederbörligt utrymme. Å andra sidan kan det innebära en risk att kortsiktiga politiska hänsyn främjas före andra intressen, vilket enligt Asp, Ulväng och Jareborg kan vara särskilt problematiskt eftersom det av erfarenhet förefaller

---

⁹⁸ SFS 2020:900.

⁹⁹ SFS 2017:1139.

¹⁰⁰ SFS 2014:894.

¹⁰¹ Se bland annat Tham (2022), s. 135; Demker & Duus-Otterström (2009), s. 273; Garland (2001), s. 168.

¹⁰² Tham (2022), s. 135.

¹⁰³ Begreppet *populism* syftar på allmänhetens känslor och uppfattningar. Pratt och Lee förklarar att begreppet *straffpopulism* i sin tur syftar på det sätt lagöverträdare anses ha gynnats på bekostnad av brottsoffer och den laglydiga allmänheten i vid bemärkelse, vilket orsakat ilska och besvikelse över det straffrättsliga etablissemanget. Straffpopulismen håller således detta ansvarigt för vändningen mot att skydda laglydiga människor och straffa lagöverträdare, se Pratt & Lee (2022), avs. II.

¹⁰⁴ Se exempelvis Garland (2001), s. 13; Pratt & Lee (2022), avs. I-II.

¹⁰⁵ Tham (2022), s. 135; Tham (2019a), s. 11.

vara betydligt svårare att inskränka befogenheter, upphäva kriminaliseringar och sänka straffskalor än att *lägga till* och utöka det nyss nämnda.¹⁰⁶

För att försöka fånga in utvecklingen och samtidigt användning av straffrätt kommer det i det följande att redogöras för *kriminalpolitiska utvecklingstendenser* eller *trender*, vilka kan sägas känneteckna utvecklingen av kriminalpolitiken och fungera som förklaringsmodeller för densamma. Trenderna kommer att behandlas separat i syfte att göra framställningen tydlig och överskådlig, men går annars in i varandra.

3.2 Kriminalpolitiska utvecklingstendenser

3.2.1 Från en defensiv till en offensiv straffrättspolitik

Utvecklingen som skedde runt 1960- och 1990-talet har av Jareborg benämnts en förskjutning från en *defensiv* till en *offensiv* straffrättspolitik. Något förenklat kan Jareborgs modell för en defensiv straffrättspolitik beskrivas enligt följande. Modellen för en defensiv straffrättspolitik är idealtypisk och beskriver således inte nödvändigtvis verkligheten, utan är teoretiskt utpräglad för att sammanfatta de värden som anses fundamentala i en rättsstat. Utmärkande för den defensiva modellen är att den syftar till att förhindra statligt maktmissbruk genom övervåld och överdriven repression gentemot enskilda. Modellen bygger således inte på premissen att den statliga makten ovillkorligen är god. Syftet med en defensiv straffrättspolitik är annorlunda uttryckt att förhindra spänningar och känslomässiga inslag i politiken, för att värna grundläggande värden så som rättssäkerhet. De grundläggande värdena får enligt den defensiva modellen aldrig betraktas som sekundära i förhållande till potentiella behov av exempelvis brottsprevention. Därutöver anses det inte ankomma straffrätten att lösa samhällsliga problem, utan dess primära uppgift är att *hindra* brottsliga individer från att begå brott och politiker samt myndigheter från att missbruka sin makt.¹⁰⁷

---

¹⁰⁶ Asp, Ulväng & Jareborg (2013), s. 21.

¹⁰⁷ Jareborg (1995a), s. 43 ff.

Den defensiva modellen inbegriper även principen *ultima ratio*, vilket innebär att straff ska betraktas som en sista utväg.¹⁰⁸ Enligt Tham innebär detta att om och när straff väl används ska det användas med återhållsamhet och omgärdas av starka rättssäkerhetsgarantier samt begränsningar av statligt maktmissbruk. Staten ska således vidta straffrättsliga åtgärder i minsta möjliga utsträckning.¹⁰⁹

I kontrast till en defensiv modell för straffrättspolitik står en offensiv sådan. Jareborg hävdar att den offensiva inriktningen kännetecknas av hastiga ingripanden och av att straffrätten betraktas som ett medel för att uppnå vissa högre ändamål, så som att exempelvis lösa sociala och samhällsliga problem. En sådan inställning resulterar i en avsaknad av att några faktiska begränsningar vid kriminaliseringar och straffskärpningar samt i en försvagning av de starka rättssäkerhetsgarantier som förespråkas av den defensiva straffrättsmodellen. Invändningar mot straffrätten underbyggda av argument om rättssäkerhet betraktas i allt mindre utsträckning för att istället ersättas av invändningar om att straffrättsystemet är ineffektivt och irrationellt, vilket innebär att de grundläggande värdena får stå tillbaka för brottsprevention.¹¹⁰

Förändringen från en defensiv mot en offensiv inriktning kan, också enligt Tham, beskrivas som en förskjutning mot betonandet av prevention och förebyggande åtgärder.¹¹¹ Asp har tidigare benämnt denna förskjutning för ”preventionism”. ”Preventionismen” kännetecknas enligt Asp av bland annat av en överdriven brottsängslan, att frånvaron av brott betraktas som ett normal-tillstånd, att prevention genom straffrätt och dithörande myndighetsverksamhet betraktas som huvudsaklig i förhållande till andra former av prevention och att det styrande kriteriet för framgång är om kriminaliteten ökar eller minskar.¹¹² Den utveckling som tagit sig i uttryck genom betonandet av

---

¹⁰⁸ Jareborg (1995a), s. 45.

¹⁰⁹ Tham (2022), s. 79 f.

¹¹⁰ Jareborg (1995a), s. 46 ff; Tham (2022), s. 80.

¹¹¹ Tham (2022), s. 86.

¹¹² Asp (2007), s. 70.

brottsprevention har, bland annat av Andersson och Nilsson, uppkallats ”den preventiva vändningen”.¹¹³

Den tidigare kriminalpolitiken präglades i större utsträckning av den defensiva modellen, som dock på senare år har ersatts av en allt mer offensivt inriktad kriminalpolitik.¹¹⁴ Några konkreta förfaranden som utmärker den offensiva modellen är att den allmänna repressionsnivån höjs, att nya brottsdefinitioner är vagt och otydligt utformade till sin ordalydelse, att kriminaliseringar och straffskärpningar är lätta att få till stånd medan av- eller nedkriminaliseringar i princip är omöjliga att få igenom, att gärningar riktade mot statsapparaten eller mot allmänheten betonas och att vissa kriminella betraktas och behandlas som fiender istället för som medmänniskor.¹¹⁵

3.2.2 Från expert till politiker

Som tidigare berörts blev straffrätten en politisk fråga först runt 1900-talets senare hälft.¹¹⁶ Samtidigt som straffrätten blev politisk fick vetenskapen stå tillbaka. Att vetenskapens inflytande på kriminalpolitiken under de senaste decennierna har fortsatt att avta är en starkt företrädd uppfattning bland kriminologer.¹¹⁷ Förklaringarna till varför vetenskapens betydelse har minskat är dock något splittrade.

En förklaring, som framförs bland annat av Andersson och Nilsson, är att kriminologer och andra forskare har förlorat inflytande på grund av en svårighet att göra sig gällande när uppgiften är att formulera *målen* för kriminalpolitiken. De har därför hänvisats till att istället leverera *medlen* för densamma. Inte sällan har forskare framhållit att de olika straffteorierna vilar på en mycket svag empirisk grund, vilket lett till spänningar mellan forskare och jurister samt politiker. Denna spänning har av forskarna ofta betraktats som en strid mellan å ena sidan vetenskapligt bevisad kunskap och å andra sidan grundlösa antaganden och föreställningar. Andersson och Nilsson framhåller

---

¹¹³ Andersson & Nilsson (2017), s. 215.

¹¹⁴ Tham (2022), s. 80.

¹¹⁵ Jareborg (1995a), s. 48.

¹¹⁶ Se avsnitt 2.5.

¹¹⁷ Andersson & Nilsson (2017), s. 89.

dock att det faktum att flertalet inslag i kriminalpolitiken saknat vetenskapligt stöd inte nödvändigtvis innebär att kriminalpolitiken är genomgående felaktig. Straffrättsliga teorier, som bygger på antaganden om människor och samhället, kanske bara låter sig undersökas empiriskt i begränsad mån. Dessutom har kriminalpolitiken inte enbart brottsbekämpning som syfte. Från politikernas perspektiv kan kriminalpolitiken också syfta till att exempelvis vinna väljare och förtroende eller att uppnå andra politiska mål.¹¹⁸

Samtidigt som frågor om brott och straff har övergått till politik, har konflikter mellan å ena sidan experter och å andra sidan politiker tilltagit. Tham belyser i detta sammanhang frågan om politikerna själva anser sig behöva ta ställning till vetenskap och fakta och lyfter fram två exempel. År 2001 ifrågasatte Fredrik Reinfeldt, dåvarande talesman för Moderaterna och ordförande för justitieutskottet, Brås redogörelse för brottsutvecklingen och framförde att politik och vetenskap är två olika saker samt att några exakta sanningar inte existerar. Vidare framhölls att väljarna måste erbjudas alternativa vägval i en demokrati och att olika budskap från olika företrädare därför kan tillföra ett demokratiskt mervärde. Härmed gjordes skillnad mellan experter och politiker. En sådan skillnad gjordes även år 2022 av Johan Forssell, Sveriges nuvarande bistånds- och utrikeshandelsminister samt dåvarande rättspolitiska talesperson för Moderaterna, då han i en intervju framhöll uppfattningen att experter fördömer idén att folket ska fatta beslut. En möjlig förklaring till varför experter förlorat inflytande är således att politiker anser att frågor om brott och straff är frågor inte bara för experter, utan även för väljare.¹¹⁹

Politikers ifrågasättande av forskares beskrivningar av brottslighet har tilltagit i Sverige sedan 1990-talet och grundar sig enligt Andersson och Nilsson främst på argumentet att politiker har direkt kontakt med allmänheten. Experternas beskrivningar av brottsligheten förefaller därför som inkorrekta eller okänsliga inför den utsatta allmänhetens erfarenheter. Därtill har det i kampanjer som förts i de stora dagstidningarna hävdats att vissa experter avsiktligt

---

¹¹⁸ Andersson & Nilsson (2017), s. 90.

¹¹⁹ Tham (2022), s. 70.

sprider felaktiga påståenden om brottsligheten och att kriminologer förnekar hur brottsligheten faktiskt ser ut i verkligheten.¹²⁰

Slutligen bör något sägas om expertorganet Brå. Runt 1970- och 1980-talet initierade Brå forskning om brottslighet och brottsframkallande faktorer, vilken till en början ansågs fri från politiska eller annars moraliska aspekter. Eftersom forskningen växte fram i politikens direkta närhet blev den dock ett viktigt politiskt och statligt verktyg.¹²¹ Brå producerar än idag en mängd rapporter och annat material varje år, som används som underlag av bland annat regeringen vid olika beslut. Detta skulle kunna utgöra ett exempel på att experter inte alls har förlorat inflytande. Tham lyfter dock det faktum att Brå de senaste åren har blivit ett allt tydligare serviceorgan till Justitiedepartementet och drar slutsatsen att experternas inflytande visserligen förefaller behövas, men ”på politikernas villkor”.¹²²

3.2.3 Från gärningsperson till brottsoffer

Förändringen i svensk kriminalpolitik kan även förklaras av att en allt mer offercentrerad diskurs om brott och straff har befasts.¹²³ I Sverige var brottsoffret en icke-fråga fram till 1970-talet, eftersom det kriminalpolitiska systemet från början skapades med avsikten att genom straff och straffhot hantera brottsliga individer.¹²⁴ Fokus låg på de som satt i fängelse, vilka främst var män och vilka betraktades som offer för ogynnsamma uppväxt- och levnadsförhållanden.¹²⁵

Först år 1970 togs begreppet *brottsoffer* in i Svenska Akademiens ordbok och därefter har brottsoffret uppmärksamrats allt mer i det offentliga samtalet.¹²⁶ Uppmärksammandet av brottsoffret ledde fram till att en ny gren, *viktimologin*, etablerades inom kriminologin under 1980-talet. Intresset för brottsoffer cirkulerade tidigare kring brottsoffrets egna viktimisering, det vill säga hur

---

¹²⁰ Andersson & Nilsson (2017), s. 164 f.

¹²¹ Ibid, s. 143.

¹²² Tham (2022), s. 73.

¹²³ Se bland annat Demker & Duus-Otterström (2009), s. 276 ff; Tham (2022), s. 106 ff; och för ett internationellt perspektiv Garland (2001), s. 179.

¹²⁴ SOU 1990:92, s. 131 f.

¹²⁵ Tham (2022), s. 107; Tham (2011), s. 43.

¹²⁶ Tham (2022), s. 107.

brottsoffret genom sitt eget agerande och beteende bidragit till sitt offerskap. Genom viktimologins framväxt introducerades ett helt nytt perspektiv på viktisering, vilket tydligt framgår av brottsoffrets ställning i den samtida kriminalpolitiken. Idag fokuseras mindre på brottslighetens orsaker samt hur dessa ska åtgärdas och mer på brottslighetens konsekvenser samt behovet att skydda den stora *allmänheten*.¹²⁷

Tham pekar på att brottsoffret idag framställs som homogent. Med det menas att brottsoffer framställs som individer med liknande erfarenheter, skador och behov av hjälp. Homogeniseringen börjar, enligt Tham, med erfarenheten att ha varit utsatt för brott, vilket sedermera förvandlas till en viss status hos brottsoffret. Den status som brottsoffer kan sägas ha erhållit tydliggörs bland annat genom tillkomsten av Brottsoffermyndigheten, vars uppgift är att främja brottsoffrens rättigheter, intressen och behov. Brottsoffermyndigheten ersatte år 1994 den tidigare Brottskadenämnden, som främst arbetade med den smalare uppgiften att hantera ersättning för enskilda skador.¹²⁸ Samma år som Brottsoffermyndigheten tillkom infördes även en lagstadgad skyldighet för den som döms för brott att betala en särskild avgift till Brottsofferfonden, vilket ska tas upp som en särskild punkt i domslutet.¹²⁹ Ursprungligen var skyldigheten knuten till om fängelse ingick i straffskalan för brottet, men sedan den 1 februari 2023 ska avgiften betalas om svårare straff än penningböter ingår i straffskalan. Dessutom höjdes avgiften från 800 kronor till 1 000 kronor.¹³⁰ Ändringarna motiverades som ett led i arbetet mot gängkriminalitet och mäns våld mot kvinnor, med syftet att ytterligare stärka brottsoffrens ställning.¹³¹

Frågan om brottsoffrens intressen tycks numera ha blivit ”a valence issue”, som Demker och Duus-Otterström beskriver det. Med en valensfråga menas, enligt Demker och Duus-Otterström, en fråga i vilken det råder stark konsensus i den bemärkelsen att ingen vill företräda en avvikande mening. En sådan fråga har också stark symbolisk betydelse, vilket förstärker viljan att ta

---

¹²⁷ Andersson & Nilsson (2017), s. 193.

¹²⁸ Tham (2022), s. 112 f.

¹²⁹ 1, 3 §§ Lag (1994:419) om brottsofferfond.

¹³⁰ SFS 2022:1867.

¹³¹ Promemoria, En stärkt brottsofferfond, s. 1.

”korrekt” ställning i frågan. I en valensfråga saknas således några större politiska meningsskiljaktigheter.¹³² Att brottsoffret ska beskyddas är ett exempel på en fråga kring vilken det idag råder påtaglig samstämmighet mellan de politiska partierna enligt Tham. Sveriges drottning har dessutom engagerat sig i brottsofferfrågan och sedan 1996 varit ”Brottsofferjourenas beskyddare”, vilket bör ses i ljuset av att kungaparet endast kan engagera sig i frågor i vilka det råder politisk konsensus.¹³³

Ett tydligt tema i hur brottsoffret numera framställs är att värnandet om brottsoffret också anses vara *samhällets* skyldighet enligt Tham. Staten har med andra ord ett ansvar att åtgärda brottsoffrets psykologiska och ekonomiska problem – något som framgår av Thams analyser av bland annat propositioner, utredningar och politiska uttalanden.¹³⁴ Brottsoffrets förmåga att framkalla konsensus kan även iaktas genom utvidgningen av brottsofferdiskussionen till brott som inte direkt drabbar något offer, s.k. ”offerlösa brott”, för vilka motiven till kriminalisering utgörs av att *samhället* måste göra markeringar. Det är med andra ord det kollektiva medvetandet, vilket närmare förklaras nedan, som är utsatt för angrepp och som kräver återupprättelse.¹³⁵

Förklaringen till *varför* brottsoffret har fått ta större plats i det politiska samtalet har diskuterats och flera teorier har framförts. Enligt Demker och Duus-Otterström beror utvecklingen på att 1960-talets behandlingsskritiker framför allt framhävde att den dåtida behandlingsinriktade straffrätten la orimligt mycket fokus på att möta gärningspersonens behov. En opposition växte därför fram mot den dåvarande välfärdsmodellen, som inte ansågs tillgodose brottsoffrens intressen i tillräcklig utsträckning. Demker och Duus-Otterström menar att förespråkandet av dels mindre förståelse och dels en hårdare kriminalpolitik kan ses som en naturlig följd av att flytta fokus från gärningsperson till brottsoffer, eftersom politiska aktörer som önskar bedriva en brottsofferkänslig kriminalpolitik troligen går hårdare mot lagöverträdarna.¹³⁶

---

¹³² Demker & Duus-Otterström (2009), s. 276.

¹³³ Tham (2022), s. 110.

¹³⁴ Ibid, s.113.

¹³⁵ Tham (2001), s. 35 f.

¹³⁶ Demker & Duus-Otterström (2009), s. 276.

En annan förklaring, grundad på *Boutelliers* tankar, framförs av Tham. Kärnan i förklaringen kan sägas vara att diskussionen om brottsoffer, i ett sekulärt samhälle, har funktionen att kompensera en äldre tids religion. Samhället i sig bygger på människors konsensus om centrala värden och genom upprätthållandet av dessa värden förstärks det kollektiva medvetandet, vilket uttrycker enigheten. Tham menar att modernismens framväxt luckrade på de gemensamma värdena och att solidariteten med brottsoffret är ett sätt att återupprätta en tidigare hotad konsensus.¹³⁷ Tham har även vänt på frågan och kommit fram till att skiftet från gärningsman till brottsoffer inte kan förklaras av brottsutvecklingen som ägde rum under efterkrigstiden, då brottsligheten i många västliga länder ökade. De närmaste decennierna därefter stagnerade och minskade nämligen brottsligheten. Oron som uppstått till följd av den tidigare ökningen kan dock, enligt Tham, ha följt med och fortsatt även när brottsnivån stabiliserats.¹³⁸

3.2.4 Från en trend till ett tillstånd

Den utveckling som skett sedan 1980 förklaras av Andersson och Nilsson som ett skifte från en *trend* till ett *tillstånd*. De menar att brottsligheten på senare tid betraktas som ett ständigt närvarande hot i det svenska samhället. Utvecklingen har sin grund i att brottsligheten ökade kraftigt under 1960- till 1970-tal – en trend som bröts under åren därefter. Från politiskt håll ansågs dock fortsatt oro vara befogad, trots att brottsligheten statistiskt sett stagnerade. Brottproblemet kunde således inte beskrivas med hjälp av kriminalstatistik, varför en kvalitativ tolkning introducerades. Tolkningen gick ut på att brottsnivån i samhället totalt sett var hög, oavsett vilka trender siffrorna visade. Den totala brottsnivån tolkades således som ett tillstånd. Att brottsnivån utvecklades från att tolkas som en trend till att tolkas som ett tillstånd beror, enligt Andersson och Nilsson, på att politikerna satt kriminalstatistiken i ett förändrat tidsperspektiv. Istället för att beskriva brottsutvecklingen i korta, årliga trender började brottsutvecklingen beskrivas för hela efterkrigstiden.¹³⁹

---

¹³⁷ Tham (2001), s. 35.

¹³⁸ Tham (2011), s. 39.

¹³⁹ Andersson & Nilsson (2017), s. 159 f.

Det bör belysas att fenomenet inte är unikt för Sverige. Även i övriga västerländska länder har hög våldsbrottslighet gradvis blivit ett erkänt och normaliserat *tillstånd*, vilket intar en bakgrundsfunktion i människors vardag. För de flesta människor är hotet om brott inte längre en oväntad eller avvikande händelse, utan snarare en rutinmässig del av det moderna medvetandet och en risk som alltid måste beaktas.¹⁴⁰ Llobet menar dessutom att det samtida *samhället* också uppvisar större känslighet för risker, vilket föranlett begreppet ”risksamhälle”. Enligt Llobet är det dock mer passande att förklara det samtida samhället som präglad av uppfattad otrygghet, eftersom samhället intar positionen av ett potentiellt offer som är ovilligt att riskera att våldsbrott upprepas. Ett sådant samhälle begär neutralisering av risker och nekar lagöverträdare en andra chans, något som särskilt uppenbarades efter 11-september attackerna då en global, kollektiv rädsla underblåstes.¹⁴¹

Utvecklingen till det s.k. *massbrottsamhället*, som Andersson och Nilsson beskriver det, bör även ses mot bakgrund av att behandlingsideologin byggde på att brott utgjorde ett symptom på en sjukdom. Av denna anledning utgjordes inte det huvudsakliga brottsproblemet av brott som begicks av tillfällighetsförbrytare, vilka hade bortsetts ifrån. Behandlingskritikerna lyfte dock tillfällighetsförbrytarnas betydelse och framhöll att vem som helst kan begå brott om rätt tillfälle är inne. Brottsproblematiken förflyttades därmed från sjuka individer till något som konstant var närvarande runtomkring i samhället i termer av tillfällighetsstrukturer. Dessutom förändrades synen på vilka faktorer som var kausala för brott. Tidigare hade bland annat sociala faktorer betonats, vilka sedermera ersattes av kriminogena situationer. Därmed ökade utrymmet för en kontrollmodell beträffande brottsprevention.¹⁴²

3.2.5 Ett nytt sätt att legitimera repressiva åtgärder

3.2.5.1 *Ett tudelat brottsproblem*

Under slutet av 1970-talet infördes en s.k. *prioriteringspolitik*, vilket innebar att vissa typer av brott ur politiskt hänseende valdes ut som mer prioriterade

---

¹⁴⁰ Garland (1996), s. 446.

¹⁴¹ Llobet (2022), avs. 2.2 – 2.3.

¹⁴² Andersson & Nilsson (2017), s. 160 f.

än andra. Bland de brottskategorier som sattes i fokus förekom bland annat *våldsbrott* och *narkotikabrott*.¹⁴³ Det är i huvudsak dessa brottstyper som drivit på kriminalpolitiken sedan 1970-talet fram till sekelskiftet,¹⁴⁴ och tillsammans utgjorde dessa brottstyper huvudbrott för 60 procent av alla klienter som hade en pågående fängelseverkställighet den 1 oktober 2021.¹⁴⁵

Genom prioriteringspolitiken motarbetades behandlingskritikens förklaringar om brottslighetens orsaker och lösningar, samtidigt som betydelsen av sociala insatser för att lösa brottsproblematiken gällande de prioriterade brottstyperna och därmed våldsbrott ifrågasattes. Ett nytt slags åtgärder, nämligen straffrättsliga sådana, presenterades istället som lösningen av de prioriterade brottstyperna. Samma slags åtgärder var de som tidigare kritiserats av behandlingskritikerna. Problemen med våldsbrotten beskrevs som akuta, varför utvecklingen av dessa brott var tvungen att avbrytas snabbt och direkt. På det viset kom straffsystemets åtgärdsalternativ in i bilden, eftersom det inte ansågs finnas tid eller utrymme för långsiktigt inriktade sociala åtgärder. Polisen blev med detta en allt mer central aktör i det brottsförhindrande arbetet, som bland annat innefattade en skärpt övervakningsverksamhet.¹⁴⁶

Behandlingskritikerna hade tidigare satt straffsystemet och polisens betydelse under diskussion, eftersom de straffrättsliga insatserna i värsta fall ansågs vara kontraproduktiva. För att återbörda brottspreventionen till kriminalpolitiken samt för att kriminalpolitiken skulle kunna styras av Justitiedepartementet krävdes således att det legitimerades på ett nytt sätt. Detta gjordes genom att de brottsförebyggande åtgärderna som skulle åstadkommas av Justitiedepartementet och straffsystemet framställdes som mer konkreta och reella än de sociala insatserna som för tiden ansågs vara lösningen. Dessutom sattes konsekvenserna av ”särskilt allvarlig” brottslighet i fokus för kriminalpolitiken istället för brottslighetens kvantitativa omfattning, vilket ledde till att orsakerna till brottsligheten hamnade i bakgrunden.¹⁴⁷

---

¹⁴³ Andersson & Nilsson (2017), s. 131.

¹⁴⁴ Tham (2019a), s. 9.

¹⁴⁵ Kriminalvården (2022), s. 39.

¹⁴⁶ Andersson & Nilsson (2017), s. 131.

¹⁴⁷ Ibid, s. 131 f.

Prioriteringspolitiken har, enligt Andersson och Nilsson, haft stor inverkan på utformningen av 1990- och 2000-talens kriminalpolitik. Som en följd av prioriteringspolitiken delades brottsproblemet nämligen upp i två delar: Den *grova brottsligheten* som begicks i det offentliga rummet och *vardagsbrottsligheten*, även kallad mängdbrottsligheten, som begicks i lokalsamhället. Att våldsbrotten sedan 80-talet lyfts särskilt av politikerna har resulterat i att begreppet *brott* idag i stort sett blivit synonymt med *våldsbrott*, särskilt när samtalet handlar om den grova brottsligheten. Prioriteringspolitiken kan således sägas ha väckt det politiska intresset för våldsbrott, vilket även drog med sig ny- och uppkriminaliseringar samt straffrättsliga åtgärder som politiska lösningar på brottsproblemet.¹⁴⁸

Tham lyfter att synen på våldsbrott egentligen skärptes redan vid införandet av brottsbalken år 1965, men att våldet däremot började betraktas som ett allvarligt samhällsproblem först senare. År 1986, samma år som mordet på Olof Palme, publicerades en mängd tidningsartiklar om det ökande och brutaliserande ungdomsvåldet. Detta har av Felipe Estrada identifierats som utlösande för den uppblussande våldsdebatten. De motiv som användes för uppkriminaliseringarna som gjordes har av Tham identifierats vara att våldet idag betraktas som allvarligare än förut, varför brottens straffvärde måste markeras tydligare.¹⁴⁹ Den förändrade synen på våldsbrottslighet uppenbarades inte minst i utredningen *Straff i proportion till brottets allvar* i vilken det uttrycktes att våldsbrottslighet, år 2008, framstod som ett större hot än förr till följd av en ökad välfärd och andra samhällsförändringar.¹⁵⁰

3.2.5.2 *Det allmänna rättsmedvetandet*

Lanseringen av prioriteringspolitiken var enligt Andersson och Nilsson bidragande till att *det allmänna rättsmedvetandet* kom att hamna i fokus vid försöken att legitimera straffskärpningar och andra repressiva åtgärder från den senare delen av 1980-talet. Det beror på att prioriteringspolitiken öppnade för en kriminalpolitik inom vilken brottsproblematiken kunde formuleras av

---

¹⁴⁸ Andersson & Nilsson (2017), s. 131 ff. & 155.

¹⁴⁹ Tham (2022), s. 106 f; Estrada (1999), s. 68 ff.

¹⁵⁰ SOU 2008:85, s. 257.

politikerna på grundval av hur allvarligt problemet *upplevdes*, utan hänsyn till vad experter ansåg om saken. På så sätt skapades också förutsättningar att föra fram uppfattningar om vilka problem som var akuta utifrån moralisk upprördhet och rädsla.¹⁵¹

Andersson och Nilsson menar att kriminalpolitikens legitimitet numera beror på vad det allmänna rättsmedvetandet anser om den ifrågavarande kriminalpolitiken.¹⁵² Men vad är egentligen det allmänna rättsmedvetandet? Själva begreppet *rättsmedvetande* kan, enligt Victor, hänföras antingen till en *enskild* person eller till ett *kollektiv*. Det *allmänna* rättsmedvetandet ska förstås i den senare bemärkelsen. Idag är den dominerande uppfattningen att det allmänna rättsmedvetandet bestäms av att ett tillräckligt stort antal individer inom ett bestämt kollektiv, exempelvis medborgarna i Sverige, har liknande åsikter och attityder i rättsliga frågor. Enligt denna uppfattning kan det allmänna rättsmedvetandet således låta sig bestämmas empiriskt genom exempelvis intervju- eller enkätundersökningar.¹⁵³ Huruvida kriminalpolitiken är legitim kan därmed sägas bestämmas av om den speglar de straffrättsliga attityderna hos svenska medborgare. I detta sammanhang kan det lyftas att Andersson och Nilsson påpekar att *allmänhetens* åsikter får ta allt större plats i media genom att enskilda individer ofta får berätta om sina egna erfarenheter och upplevelser i olika reportage.¹⁵⁴

Det allmänna rättsmedvetandet har, enligt Andersson och Nilsson, medfört ett politiskt klimat i vilket kvantitativa beskrivningar av brottsligheten får stå tillbaka för kvalitativa beskrivningar av densamma. Uttalanden från kriminologer om att vissa typer av våldsbrott minskar ifrågasätts exempelvis ofta med påståenden om att brottsligheten i alla fall måste ha blivit grövre eller allvarligare, vilket Andersson och Nilsson menar är en uppfattning baserad på bland annat massmedias konstruktion av våldsbrottslighet. Annorlunda uttryckt förekommer en stark motvillighet mot att betrakta Sverige som en trygg plats. Nackdelen med kriminologernas kvantitativa beskrivningar på en politisk

---

¹⁵¹ Andersson & Nilsson (2017), s. 164 ff.

¹⁵² Ibid, s. 162.

¹⁵³ Victor (1981), s. 152 f.

¹⁵⁴ Andersson & Nilsson (2017), s. 162 ff.

arena som styrs av det allmänna rättsmedvetandet är att de inte fångar upp människors *uppfattningar*, vilka ofta baseras på känslor som rädsla, otrygghet och ilska.¹⁵⁵ Detta blir problematiskt när den kriminalpolitiska debatten i samtliga nordiska länder utmärks av beskrivningar om att våldsbrottsligheten ökar och blir allt grövre och där, som Estrada uttrycker det, ”’alla vet’ att våldet ökar”.¹⁵⁶ Från politikernas sida finns det följaktligen ett samband mellan att inte acceptera minskningar av brottsproblemet och att hävda att den centrala kriminalpolitiska frågan är människors *trygghet*.¹⁵⁷

Martinsson menar att det skett en ”marknadisering” av samhället, som i kriminalpolitiken manifesterats genom att politikerna i allt större utsträckning beaktar kundnöjdheten hos medborgarna.¹⁵⁸ Medborgarna har, också enligt Andersson och Nilsson, blivit konsumenter av trygghet och staten är deras leverantör. Andersson och Nilsson belyser denna förskjutning med begreppet *rättstrygghet*¹⁵⁹, som blivit centralt i argumentationen för den nutida kriminalpolitiken. Idag beskrivs kriminaliteten som så pass hotande att i princip inga straffrättsliga åtgärder anses orimliga eller för integritetskränkande, vilket medför ett kraftigt skyddsbehov. Eftersom ett effektivt brottsutredningsarbete är centralt för att uppnå rättstrygghet blir den logiska följden att arbetet för polis och åklagare underlättas. Frågor om rättssäkerhet och personlig integritet förfaller samtidigt som icke-frågor.¹⁶⁰ Genom att anspela på allmänhetens önskemål, som framställs som mer straff och repression, legitimeras inte bara skärpta straff utan även en utvidgad användning av hemliga tvångsmedel.¹⁶¹ Proportionalitetsprincipen ger dessutom politiker frihet att genomföra straffskärpningar ”så länge dessa kan motiveras utifrån brottslighetens förkastlighet och sker utifrån ett enhetligt synsätt så att den relativa proportionaliteten i systemet upprätthålls”.¹⁶² Politiker kan därför, enligt Andersson och Nilsson, styra proportionalitetsprincipen genom att göra den relativ, inte

---

¹⁵⁵ Andersson & Nilsson (2017), s. 165.

¹⁵⁶ Estrada (2010), s. 320.

¹⁵⁷ Andersson & Nilsson (2017), s. 165.

¹⁵⁸ Martinsson (2022), s. 251.

¹⁵⁹ Med rättstrygghet avses samhällets ansvar för att skydda dess medborgare från att bli utsatta för brott, se Åklagarmyndighetens ordlista: *Rättstrygghet*.

¹⁶⁰ Andersson & Nilsson (2017), s. 162 & 181 f.

¹⁶¹ Martinsson (2022), s. 255.

¹⁶² SOU 2008:85, s. 245.

bara i förhållande till brottslighetens förkastlighet, utan också i förhållande till allmänhetens uppfattning om detsamma. På så sätt blir proportionalitetsprincipens uppgift att besvara allmänhetens krav.¹⁶³

Anledningen till varför det överhuvudtaget kan anses befogat att hänvisa till det allmänna rättsmedvetandet är att vi i Sverige lever i en representativ demokrati. Det går således att argumentera för att politiken som bedrivs bör bedrivas med folkets uppfattning som utgångspunkt, eftersom den offentliga makten har sitt ursprung i folkviljan.¹⁶⁴ ”All offentlig makt i Sverige utgår från folket” stadgas i regeringsformens portalparagraf.¹⁶⁵ Vad som sagts gäller givetvis även på kriminalpolitikens område. Samtidigt lyfts, bland annat av Anderberg, att det inte är obestridligt att allmänhetens uppfattning alltid bör styra rättssystemet, eftersom uppfattningarna i riksdagen inte är självklara uttryck för den faktiska folkviljan.¹⁶⁶ Vidare lyfte Victor redan under 1980-talet att missnöjde hos folket kan ha sin grund i bristande insyn och kunskap om de faktiska problemen. Dessutom kan det i vissa fall handla om starka men tillfälliga svängningar i opinionen, som inte nödvändigtvis bör ges praktiskt genomslag.¹⁶⁷

Utifrån vad som nyss nämnts kan det hävdas att politiker är behöriga att uttala sig om den allmänna opinionen, eftersom de har blivit invalda i riksdagen. Genom att legitimera straffrättsliga åtgärder med hänvisning till det allmänna rättsmedvetandet påstås samtidigt någonting som kan visas empiriskt, nämligen att folket önskar hårdare tag. I en nordisk studie¹⁶⁸ om attityder till brott och straff gjordes ett försök att empiriskt undersöka rättsmedvetandet, med data inhämtad mellan åren 2009 och 2012. Det *allmänna* rättsmedvetandet mättes genom telefonintervjuer, där ett urval av personer fick svara på om de ansåg att straffen generellt sett är för milda och om fängelsestraffen bör höjas. Svaren resulterade i att allmänheten önskade högre straff. Vidare undersöktes det s.k. *informerade* rättsmedvetandet genom att svarspersonerna i en

---

¹⁶³ Andersson & Nilsson (2017), s. 221.

¹⁶⁴ Anderberg (2020), s. 254; Tham (2022), s. 164.

¹⁶⁵ 1 kap. 1 § RF.

¹⁶⁶ Anderberg (2020), s. 254.

¹⁶⁷ Victor (1981), s. 159.

¹⁶⁸ Jerre & Tham (2010).

postenkät fick mer information om brottstypen och parterna. Resultaten från postenkäten blev att allmänheten ville ha straff på samma nivå eller lägre än den som domstolarna lagt sig på. Efter att svarspersonerna fått se en film samt getts möjlighet till diskussion minskade kraven på högre straff ytterligare. Enligt Tham visar resultaten från undersökningen hur svårt det faktiskt är att fånga in befolkningens uppfattning i rättsliga frågor på ett korrekt sätt, varför det är besvärligt att legitimera straffskärpningar med hänvisning till det allmänna rättsmedvetandet.¹⁶⁹ Det bör påpekas att undersökningen enbart utfördes vid ett tillfälle, varför inga säkra slutsatser kan dras vad gäller frågan om medborgarnas krav på skärpta straff ökat sedan studiens genomförande. Tham påpekar dock att hänvisningar till folkets krav på skärpta straff svårligen har något empiriskt stöd.¹⁷⁰

3.2.5.3 *Symbolisk lagstiftning*

Samtidens kriminalpolitik har hävdats vara allt mer expressivt och symboliskt inriktad. Ett förekommande fenomen är att strafflagstiftning underbyggs av behovet av att *markera* eller *signalera*.¹⁷¹ Enligt Tham drivs kriminalpolitiken numera av en emotionell och alarmistisk ton, vilken var främmande under de tidigare decennierna. För vägen mot en mer känslfull kriminalpolitik har bland annat brottsoffrets uppmärksammande, som tidigare berörts, spelat en viktig roll.¹⁷² Politikerna har nämligen getts möjlighet att uttrycka det enskilda brottsoffrets och allmänhetens känslor.¹⁷³ För att fullt ut förstå denna förändring är det nödvändigt att titta närmare på vad som kännetecknar symbolisk lagstiftning.

3.2.5.3.1 *Vad är symbolisk lagstiftning?*

Jareborg beskriver *symbollagstiftning* som lagstiftning vilken har en annan funktion än den som öppet tillskrivs den. Lagstiftningen framställs exempelvis som tillkommen i syfte att främja effektiviteten och minska kriminaliteten, men dess reella syfte är att lugna oron hos allmänheten som vill se snabba

---

¹⁶⁹ Tham (2022), s. 151 ff.

¹⁷⁰ Tham (2019a), s. 10 f.

¹⁷¹ Andersson & Nilsson (2017), s. 183; Asp, Ulväng & Jareborg (2013), s. 56; Tham (2022), s. 80.

¹⁷² Se avsnitt 3.2.3.

¹⁷³ Tham (2022), s. 162.

resultat och skapa en bild av att staten är handlingskraftig.¹⁷⁴ Enligt Abrahamsson förväntas symbollagstiftning således få ytterst begränsad praktisk betydelse för rättslivet, men den anses likväl nödvändig att genomföra av andra motiv.¹⁷⁵ I linje med Jareborgs beskrivning menar Andersson och Nilsson att det idag vid straffskärpningar inte längre fokuseras på frågan om brottsligheten de facto förhindras eller förebyggs, utan istället har den moraliska betydelsen av att politikerna visar handlingskraft samt det moraliska *fördömandet* av vissa gärningar hamnat i centrum.¹⁷⁶

I sammanhanget bör det likartade begreppet *signallagstiftning* klargöras. Detta begrepp beskrivs i litteraturen som lagstiftning vilken avser *sända signaler* om ett visst problem, som det inte nödvändigtvis föreligger ett behov av att lösa.¹⁷⁷ Elholm lyfter dock att det inte existerar någon skarp gräns mellan *symbollagstiftning* och *signallagstiftning*. Begreppen används således ofta omväxlande i både positivt samt negativt avseende för att beskriva lagstiftning som är avsedd att påvisa politikernas makt och skicka sanna signaler om ett visst problem, men som inte gör någon verklig skillnad och som inte tillfredsställer ett verkligt behov.¹⁷⁸

Även Garland har myntat ett begrepp för att beskriva den straffande vändningen: ”a symbolic denial”¹⁷⁹, ett *symboliskt förnekande*, av den aktuella situationen vad avser brottskontroll. Garland exemplifierar det symboliska förnekandet med att den brittiska regeringen, bland andra, antagit en allt mer straffande hållning, trots att det saknas stöd för att kriminalitetsnivån minskar av strängare straff, inkapacitering och utökade polisiära befogenheter. I korthet kan Garlands begrepp beskrivas som en politisk strategi, vilken går ut på att hårdare straffrättsliga åtgärder tillgrips för att ge sken av att ”någonting görs”, det vill säga för att markera att det existerar en politisk vilja och handlingskraft samt för att förneka statens oförmåga att kontrollera kriminalitetsnivån. En politisk vilja till hårdare tag kompenseras på ett magiskt sätt statens

---

¹⁷⁴ Jareborg (1995a), s. 51.

¹⁷⁵ Abrahamsson (2003), s. 10.

¹⁷⁶ Andersson & Nilsson (2017), s. 183 f.

¹⁷⁷ Boucht (2020), s. 237; Elholm (2011), s. 167.

¹⁷⁸ Elholm (2011), s. 166 ff.

¹⁷⁹ Garland (1996), s. 446.

misslyckanden med att leverera trygghet till befolkningen i stort.¹⁸⁰ Det är sålunda fråga om en sorts symbolpolitik. Andersson och Nilsson ansluter sig till Garlands begrepp, men lyfter samtidigt att förnekelsepolitiken i Sverige inte omfattar alla brottstyper utan enbart den brottslighet som benämns *den grova brottsligheten*. Det symboliska förnekandet är bidragande till en politik där demokratiska fri- och rättigheter och rättssäkerhet ställs i kontrast till behovet av trygghet – ett behov som föränletts av oklara hotbilder.¹⁸¹

Nedan ges några konkreta exempel på formuleringar som möjligen kan tolkas som i vart fall tecken på symbollagstiftning i nutida propositioner, vilka lagts fram för att bekämpa gängkriminalitet.¹⁸²

I och med den skärpning som regeringen nu föreslår genom införandet av den särskilda straffskalan för narkotikabrott som innefattar narkotikaförsäljning *markeras att samhället ser allvarligt på dessa brott*.¹⁸³

Samhället måste genom en skärpt reaktion vid återfall kunna *markera* att upprepade brottslighet är allvarligare än enstaka brott.¹⁸⁴

Den straffrättsliga regleringen har en central roll i narkotikabekämpningen och ska *tydligt förmedla att samhället tar avstånd från illegal narkotikahandling*.¹⁸⁵

För att en *skärpt syn* på allvarliga vapenbrott ska få genomslag föreslår regeringen att straffen för vapenbrott ska höjas.¹⁸⁶

Martinsson lyfter att straffrättslig lagstiftning vilken bygger på behovet att, likt ovan, markera eller signalera demonstrerar för väljarna kriminaliteten tas

---

¹⁸⁰ Garland (1996), s. 459 ff.

¹⁸¹ Andersson & Nilsson (2017), s. 178 & 181.

¹⁸² Att propositionerna lagts fram för att direkt eller indirekt bekämpa gängkriminalitet framgår uttryckligen av prop. 2022/23:53, s. 30 f.

¹⁸³ Prop. 2022/23:53, s. 121. (Min kursivering).

¹⁸⁴ Prop. 2021/22:17, s. 44. (Min kursivering).

¹⁸⁵ Prop. 2015/16:111, s. 1. (Min kursivering).

¹⁸⁶ Prop. 2013/14:226, s. 1. (Min kursivering).

på allvar. Det visar även något *konkret* görs åt brottsproblemet. Oavsett om åtgärderna minskar gängkriminaliteten eller inte framstår lagstiftningen som framgångsrik ur politiskt perspektiv, eftersom det huvudsakliga syftet är att sända ett tydligt politiskt budskap. Därtill anspelas ofta på känslor, vilket förstärker budskapet.¹⁸⁷

3.2.5.3.2 *Värdet av ”hårdare tag”*

Som tidigare berörts har den straffrättsliga lagstiftningen sedan länge varit föremål för expansion. Socialdemokraterna framhåller exempelvis att de höjt ett 70-tal straff och att de gett polisen fler och bättre verktyg, däribland det nya hemliga tvångsmedlet hemlig dataavläsning.¹⁸⁸ Men om repressiva åtgärder är lösningen på kriminaliteten, borde inte kriminalitetsnivån ha minskat? Begreppet symbollagstiftning inbegriper, enligt vad som redogjorts för ovan, att expansionen av den straffrättsliga lagstiftningen inte är ett effektivt medel för att minska kriminalitetsnivån i samhället. Det ligger därför nära till hands att kort beröra huruvida hårdare straffrättsliga åtgärder är verkningsfulla i praktiken. Vad är värdet av hårdare tag?

I Kriminalvårdens rapport *Kort om straffskärpningar* har resultaten från ett flertal studier om straffets och straffskärpnings effekter på brottsligheten sammanställts och belysts. Slutsatsen som dras är att resultaten från de granskade studierna varierar i stor utsträckning, varför effektiviteten av straffskärpningar kan ifrågasättas ur ett brottsbekämpningsperspektiv. Enligt rapporten går det inte att förutsätta att straffskärpningar minskar brottsligheten.¹⁸⁹ Även Anderberg och Martinsson påtalar att det saknas tillfredsställande vetenskapligt belägg för att straffskärpningar minskar brottsligheten i samhället. Att högre straff skulle resultera i att andra personer avstår från att begå brott är högst osäkert. Detta skulle, enligt Anderberg och Martinsson, kräva en tillräckligt hög upptäcktsrisk och sanktionssannolikhet. Samtidigt lyfts att vissa

---

¹⁸⁷ Martinsson (2022), s. 249 ff.

¹⁸⁸ Socialdemokraterna, *34 åtgärder för att bekämpa organiserad brottslighet i Sverige*.

¹⁸⁹ Kriminalvården (2021), s. 19 f.

effekter skulle kunna uppnås genom inkapacitering, som dock har en avtagande marginalnytta.¹⁹⁰

Det nyss nämnda anfördes redan år 1995 av Jareborg, som menade att man måste ha som utgångspunkt att kriminalitetsnivån inte påverkas av en hårdare strafflagstiftning. Jareborg framhöll att även mycket kraftiga straffskärpningar är verkningslösa och saknar någon annan praktisk betydelse än en temporär påverkan på kriminalitetsnivån. Med detta följer risken att lagstiftaren hamnar i en ond cirkel som förklarades enligt följande av Jareborg. Om man genom straffrättsliga åtgärder uppnår resultat i form av brottsprevention kommer straffrätten att uppfattas som legitim, men eftersom straffrätten saknar förutsättningarna för att åstadkomma ett sådant resultat blir lösningen ”mer av samma slag”. Fortsätter man på detta vis är det möjligt att man till slut uppnår önskade resultat även vad gäller kriminalitetsnivån. Priset för detta är dock ”statsterrorism”, som Jareborg uttryckte det, vilken troligtvis riktas mot utsatta grupper i samhället.¹⁹¹

Att hårdare tag i form av kriminaliseringar och straffskärpningar skulle minska brottsligheten är således inte något som ensidigt kan hållas för sant. Vad som dock kan konstateras är att fängelsestraffets längd avgör mängden brottslighet som förhindras under den tid då personen som begått ett brott sitter inlåst.¹⁹² Samtidigt finns forskning som ger stöd för att strängare straff och övriga kontakter med rättsväsendet ökar risken för recidiv, särskilt för yngre personer.¹⁹³ Det nyss nämnda kan tänkas vara särskilt relevant att fästa avseende vid, eftersom de inblandade i gängrelaterad brottslighet påstås vara allt yngre.¹⁹⁴ Att återfallsrisken ökar av strängare straff förklaras bland annat av att fängelsestiden exkluderar lagöverträdarna från arbete och utbildning, vilket leder till att deras sociala band försvagas. Under fängelsevistelsen knyter de yngre lagöverträdarna dessutom kontakter med de äldre, samtidigt som

---

¹⁹⁰ Anderberg & Martinsson (2018), s. 923 ff.

¹⁹¹ Jareborg (1995b), s. 31 f.

¹⁹² Jareborg & Zila (2020), s. 86 f.

¹⁹³ Brå (2012), s. 6.

¹⁹⁴ Se exempelvis Brå (2020), s. 9; Sivertsson, Nilsson & Estrada (2022), s. 119; SOU 2021:68, s. 225; SOU 2022:52, s. 128.

fängelset kan bidra till att skapa och befästa en brottslig identitet och ett prokriminellt beteende.¹⁹⁵

Tham går även vidare och belyser människors upplevelse av statliga interventioner i vid mening. Hårdare straffrättsliga åtgärder kan enligt Tham, istället för att minska kriminalitetsnivån, till och med verka kontraproduktivt. Det förklaras av att människor tillmäter en rättvis behandling från polisen och andra brottsbekämpande myndigheter stor betydelse, så pass stor att medborgarna rentav kan prioritera rättvis behandling före brottsbekämpning. Samtidigt stiftas lagar med syfte att bekämpa brottsligheten, som emellertid i praktiken handlar om att poliser ska sikta in sitt arbete på vissa grupper eller områden samt att de ska agera i preventivt syfte. Detta riskerar enligt Tham att öka fientligheten mot polisen och att minska förtroendet för myndigheter, vilket även medför att risken för brott ökar.¹⁹⁶

Brå har i en rapport identifierat just upplevelsen av att polisen är rättvis som central för förtroendet för polis och domstolar. Resultatet i rapporten visar också att förtroendet för rättsväsendet är lägre i utsatta områden¹⁹⁷ än i andra områden och särskilt bland yngre män. Det är särskilt yngre män som upplever att polisen behandlar dem på ett orättvist sätt, exempelvis genom att oskyldiga individer stoppas av polisen eller på annat sätt påverkas, vilket bidrar till det låga förtroendet.¹⁹⁸ I detta sammanhang kan det även nämnas att det i en utredning redan år 2009 lyftes att användningen av exempelvis hemliga tvångsmedel kan förorsaka bland annat ryktesspridning och misstankar om missbruk av tvångsmedlen, vilket i sin tur kan riskera att allmänhetens tilltro till polisen och rättsväsendet i övrigt äventyras.¹⁹⁹ Justitiekanslern (JK) påpekade även i förarbetena till preventivlagen att en tvångsmedelsanvändning riktad mot vissa grupper kan skapa både misstro och otrygghet.²⁰⁰

---

¹⁹⁵ Brå (2012), s. 19 & 23.

¹⁹⁶ Tham (2019b).

¹⁹⁷ Utsatta områden är ”geografiskt avgränsade områden som karaktäriseras av en låg socioekonomisk status och där de kriminella har en inverkan på lokalsamhället”, se Polisen, *Utsatta områden – polisens arbete*.

¹⁹⁸ Brå (2018), s. 10 & 144.

¹⁹⁹ SOU 2009:70, s. 64.

²⁰⁰ Prop. 2005/06:177, s. 56.

3.2.5.4 *Konstruktionen av ”den farliga”*

Tham, Andersson och Nilsson har påpekat att den straffande vändningen har ägt rum i den kriminalpolitiska diskursen.²⁰¹ Garland påpekade så tidigt som 1996 att den straffande vändningen medfört en fientlig och exkluderande ton i samtalet om lagöverträdare, exempelvis genom att personer som begår brott skildras som farliga, hotfulla och våldsamma medlemmar av olika grupper som saknar likheter med ”oss”. Genom en sådan retorik konstrueras, enligt Garland, bilden av att det inte finns någon effektiv hjälp att erbjuda lagöverträdarna, utan den enda praktiska och rationella lösningen framställs vara att låsa in dem för att skydda allmänheten.²⁰² Garland har därutöver påpekat att intresset för brottsoffren växt fram i takt med att lagöverträdarnas upplevda värde minskat allt mer. Till följd av konstruktionen av ”den farliga” betraktas vissa lagöverträdare inte längre som medlemmar av allmänheten, därför ges de inte heller samma hänsyn. Av samma anledning är den stora allmänhetens trygghet och säkerhet beroende av ”deras” kontroll. Tillsammans med en ökad oro och rädsla legitimerar konstruktionen av ”den farliga” följaktligen en allt mer repressiv statsmakt.²⁰³

Det fenomen som identifierats av Garland lyfts även av Llobet under benämningen ”enemy criminal law”, eller fiendestraf frätt på svenska, enligt vilken lagöverträdare betraktas som fiender som måste neutraliseras på alla sätt och vis och oavsett kostnad. Llobet förklarar att en sådan straffrättsanvändning egentligen inte sanktionerar lagöverträdarens beteende, utan snarare fungerar som en proaktiv mekanism mot individer vilka anses särskilt farliga. Dessutom lyfter Llobet att fiendestraf frätten framför allt uppenbaras på processrättslig nivå, eftersom strävan efter effektivitet inom straffrätten är mest framträdande på det området.²⁰⁴

Den gängrelaterade brottsligheten framställs idag som ett allt allvarligt problem och till och med som ”ett hot mot Sverige”.²⁰⁵ Värdet av hur olika

---

²⁰¹ Tham (2022), s. 135; Andersson & Nilsson (2017), s. 158 f.

²⁰² Garland (1996), s. 461.

²⁰³ Garland (2001), s. 181 f.

²⁰⁴ Llobet (2022), avs.1.2 & 2.1.

²⁰⁵ Tham (2022), s. 122.

begrepp används i det politiska samtalet kan exemplifieras med begreppet *organiserad brottslighet*²⁰⁶, vilket är centralt i dagens kriminalpolitik och vilket inbegriper vitt skilda handlingar.²⁰⁷ I Polismyndighetens redovisning av den myndighetsgemensamma satsningen mot organiserad brottslighet år 2022 berörs ett stort antal brottskategorier inom ramen för begreppet organiserad brottslighet. Exempelvis nämns skatte- och bokföringsbrott, penningtvättbrott, bedrägerier, bidragsbrott, narkotikabrott, vapenbrott, allmänfarlig ödeläggelse, brott mot person, människohandel och utpressning.²⁰⁸ Till följd av begreppets obestämda karaktär fångas sålunda ett betydande antal lagöverträdare in av begreppet. Enligt Tham framställs dessa lagöverträdare dessutom som förhärdade personer som ofta kommer från utlandet och som väljer att begå brott, varför det i princip är ovidkommande att betrakta dem som offer för exempelvis uppväxt och samhällsförhållanden. På så sätt möjliggörs även en politisk omorientering från betonandet av sociala åtgärder till betonandet av straff och tvångsmedel.²⁰⁹

En risk med att skapa bristfälligt underbyggda hotbilder är, enligt Flyghed, att de efter hand tenderar att normaliseras. Flyghed har benämnt denna företeelse för en ”normalisering av det exceptionella”. Genom att hotbilderna läggs fram som sanning trots att det saknas belägg skapas ett bestående krisläge som berättigar ytterligare repressiva insatser. Framhållandet av förenklade hotbilder kan samtidigt gynna solidaritet och verka identitetsskapande i svåra tider, genom att exempelvis nationens identitet förstärks.²¹⁰

---

²⁰⁶ Den myndighetsgemensamma definitionen av *organiserad brottslighet* är allvarliga brott som varaktigt över tid begås i samarbete mellan minst två personer, för att uppnå ekonomisk vinning, se Polismyndigheten (2023), s. 13. Gängkriminalitet förklaras vidare utgöra en del av den organiserade brottsligheten, se Brå, *Organiserad brottslighet*.

²⁰⁷ Tham (2022), s. 122 & 128.

²⁰⁸ Polismyndigheten (2023), s. 35 ff.

²⁰⁹ Tham (2022), s. 128 & 131.

²¹⁰ Flyghed (2007), s. 61 ff.

4 HEMLIGA (PREVENTIVA) TVÅNGSMEDEL – ETT EXEMPEL FRÅN VERKLIGHETEN

4.1 Introduktion

Strafflagstiftningen i Sverige har som tidigare berörts kraftigt expanderats sedan länge. Samtidigt har det i litteraturen identifierats en parallell tendens att i allt större uträkning utöka möjligheterna till olika former av hemliga tvångsmedel, däribland preventiva²¹¹ sådana. Den utökade användningen av hemliga tvångsmedel har dessutom skett på relativt kort tid.²¹² Ett konkret exempel på denna tendens är det aktuella förslaget om att utvidga möjligheterna till preventiva tvångsmedel.²¹³ Att det förefaller finnas en politisk vilja att underlätta användningen av hemliga tvångsmedel framgår vidare av att nämnd åtgärd återfinns i bland annat Tidöavtalet²¹⁴ och att det även i 34-punktprogrammet²¹⁵ räknas upp åtgärder som syftar till att förenkla användningen av hemliga tvångsmedel.

Lindberg pekade redan år 2007 på att utvidgningen av tvångsmedelslagstiftningen i de flesta fall lett till utvidgade befogenheter för myndigheter och inskränkningar för enskilda individer i motsvarande omfattning. Dessutom uppmärksammade Lindberg en tendens att flytta ut nya regler om tvångsmedel i lagar utanför RB, där tvångsmedlen uppfyller ett annat syfte än att utreda begångna brott. Vidare menade Lindberg att tvångsmedelslagstiftningen var bestående i den bemärkelsen att tvångsmedel som införts blev kvar, oavsett om de fyllde någon praktisk funktion eller inte samt att tidsbegränsade lagar avseende tvångsmedel tenderade att göras permanenta. När ett tvångsmedel

---

²¹¹ Preventiva tvångsmedel förklaras närmre under avsnitt 4.2.2.

²¹² Lindberg (2007), s. 52; Flyghed (2007), s. 64; Tham (2019b); Martinsson (2022), s. 240.

²¹³ SOU 2022:52. Se även regeringens lagrådsremiss den 5 april 2023, som går längre än de förslag som lämnats i SOU 2022:52.

²¹⁴ Tidöavtalet (2022), s. 19.

²¹⁵ Socialdemokraterna, *34 åtgärder för att bekämpa organiserad brottslighet i Sverige*, 2p.

infördes var det med andra ord oftast här för att stanna.²¹⁶ Lindbergs iakttagelser har besannats om man tittar på utvecklingen sedan 2007, vilket har bekräftats i senare litteratur.²¹⁷ Som tidigare nämnts betonar Asp, Ulväng och Jareborg att erfarenhet tyder på att det är svårare att ta bort eller inskränka olika slags befogenheter än att utöka sådana.²¹⁸ Martinsson lyfter vidare att tillväxten av tvångsmedelslagstiftningen på senare tid har legitimerats parallellt med den allmänna utökningen av straffskärpningar och kriminaliseringar beträffande bland annat *gängrelaterad brottslighet*.²¹⁹ Något som i detta sammanhang bör uppmärksammas är att den allmänna tendensen till en mer straffande hållning tidigare i denna uppsats har behandlats i samband med vad som i litteraturen benämns *den straffande vändningen*.²²⁰

Vid sidan av symbollagstiftning²²¹ är det även tänkbart att nya kriminaliseringar eller straffskärpningar införs, inte endast för att lagstiftaren anser att den kriminaliserade handlingen är särskilt allvarlig eller att brottsligheten har blivit värre, utan för att skapa ett så pass högt straff att olika tvångsmedel kan tillämpas. I Liberalernas rapport *Fler åtgärder för en effektivare brottsbekämpning* föreslås exempelvis höjningar av minimistraffen för koppleri och olaga förföljelse till fängelse i sex månader. Straffskärpningarna motiveras delvis av brottens allvar, men också av att det skulle möjliggöra användningen av hemlig övervakning av elektronisk kommunikation i brottsutredningarna.²²² Möjligheterna att använda hemliga tvångsmedel har således utökats, inte bara på det sätt som påtalats av Lindberg, utan också genom de straffskärpningar som genomförts de senaste åren.

Med anledning av det ovan anförda finns det en poäng med att titta närmare på den utveckling som skett på de hemliga tvångsmedlens område, i syfte att undersöka hur diskussionen om utvidgade möjligheter till preventiva tvångsmedel ställer sig till de kriminalpolitiska trender som observerats i litteraturen

---

²¹⁶ Lindberg (2007), s. 52 f.

²¹⁷ Asp, Ulväng & Jareborg (2013); Martinsson (2022).

²¹⁸ Asp, Ulväng & Jareborg (2013), s. 21.

²¹⁹ Martinsson (2022), s. 241.

²²⁰ Se avsnitt 3.1.

²²¹ Se avsnitt 3.2.5.3.

²²² Jfr. 27 kap. 19 § 3 st. 1 p. RB; se Liberalerna (2022), s. 7 f.

och till den utveckling som uppkallats *den straffande* eller *preventiva vändningen*.

4.2 Hemliga tvångsmedel – En överblick

Nedan ges en kortare beskrivning av vad hemliga tvångsmedel är, i vilka syften de används och hur lagstiftningen vad gäller *preventiva tvångsmedel* har tillkommit samt utvecklats de senaste åren. Presentationen är, för tydlighetens skull, uppdelad utifrån i vilket syfte de hemliga tvångsmedlen är avsedda att användas. Av samma skäl klargörs inledningsvis distinktionen mellan begreppen *tvångsmedel*, *straffprocessuella tvångsmedel* och *hemliga tvångsmedel*.

4.2.1 Hemliga tvångsmedel enligt rättegångsbalken

Det saknas en allmängiltig definition av vad straffprocessuella tvångsmedel innebär. Begreppet *tvångsmedel* betecknar dock direkta ingripanden mot en person eller egendom som företas inom ramen för myndighetsutövning och som utgör ett intrång i en persons rättssfär.²²³ Vidare bör tvångsmedel, enligt förarbeten, betraktas som åtgärder som medför synliga eller kännbara effekter för den som utsätts för tvångsmedlet samt åtgärder med syftet att åstadkomma ett konkret resultat och inte bara ett rättsligt sådant.²²⁴ I senare förarbeten har även begreppet *straffprocessuella tvångsmedel* beskrivits som ”åtgärder som har en funktion inom straffprocessen men som inte är straff eller andra sanktioner”.²²⁵ Kraven på en effektiv brottsutredning talar många gånger för en ökad användning av straffprocessuella tvångsmedel, men samtidigt är de straffprocessuella tvångsmedlen samhällets mest ingripande åtgärder mot enskilda.²²⁶

Begreppet tvångsmedel antyder att åtgärderna genomförs med tvång. Så är vanligtvis fallet, men det bör poängteras att även åtgärder utan inslag av tvång inbegrips av begreppet. Att åtgärder utan inslag av tvång likväl inbegrips

---

²²³ Lindberg (2022), s. 47.

²²⁴ SOU 1995:47, s. 137 f.

²²⁵ Prop. 2013/14:237, s. 43.

²²⁶ Lindberg (2022), s. 57.

beror på det intrång i den personliga integriteten som åtgärderna innebär. Ett exempel på en sådan åtgärd är hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation, där den som utsätts för åtgärden inte ens är medveten om det. Det *antas* dock att åtgärden företas mot hans eller hennes vilja.²²⁷

Gemensamt för de *straffprocessuella tvångsmedlen* i RB är att de är ämnade att användas för att utreda brott eller för att säkerställa lagföring av brott. De kan således sägas syfta till att underlätta arbetet för polis och åklagarväsen, samt till att ge straffrätten genomslag. För att en behörig myndighet ska få använda nyss nämnda tvångsmedel krävs det således som huvudregel att förundersökning inletts, med vissa uttryckliga undantag. Av samma skäl får de straffprocessuella tvångsmedlen i RB inte utan uttryckligt stöd i lag utnyttjas för andra syften än de som nämnts, trots att en sådan användning skulle skapa gynnsammare förutsättningar för myndigheters brottsbekämpande verksamhet. Tvångsmedlen får således inte, enligt RB, användas i syfte att exempelvis förebygga eller förhindra brottsliga gärningar, för att upptäcka eventuell brottslighet eller för att användas som påtryckningsmedel mot den misstänkte eller mot tredje person.²²⁸

En kategori av de straffprocessuella tvångsmedlen som intar något av en särställning är de *hemliga tvångsmedlen*. Vanligtvis får den som utsätts för ett straffprocessuellt tvångsmedel vetskap om åtgärden, vilket medför att personen har möjlighet att agera för att tillgodose sina intressen. Som begreppet *hemliga tvångsmedel* indikerar vidtas dessa däremot utan den misstänktes kännedom. Visserligen ska personen som utsätts för tvångsåtgärden underrättas om tvångsmedelsanvändningen i efterhand, men det bör lyftas att under rättelseskyldigheten är försedd med betydande undantag. Hemliga tvångsmedel kan, enligt Nordh, i många fall betraktas som avgörande för beivrandet av bland annat organiserad brottslighet, men samtidigt är risken för att oskyldiga individers personliga integritet kränks ansevärd på grund av det ovan anförda.²²⁹

---

²²⁷ Lindberg (2022), s. 47; Prop. 2013/14:237, s. 43.

²²⁸ Lindberg (2022), s. 48 ff.

²²⁹ Nordh (2019), s. 103; Lindberg (2022), s. 546.

De hemliga tvångsmedlen som regleras i RB är följande:

- Hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation (HAK).²³⁰
- Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation (HÖK).²³¹
- Hemlig kameraövervakning (HKÖ).²³²
- Hemlig rumsavlyssning (HRA).²³³

Till skillnad från andra tvångsmedelsbestämmelser specificeras det inte för vilket ändamål de hemliga tvångsmedlen får användas, varför man får utgå från syftena med förundersökning. Eftersom det som utgångspunkt krävs skälig misstanke för nyttjandet av hemliga tvångsmedel kan ändamålet inom en förundersökning sägas vara att utreda brott och att säkra bevisning. I de fall hemliga tvångsmedel enligt RB får användas *utan* att skälig misstanke föreligger, ska ändamålet förstås vara att fastställa vem som skäligen kan misstänkas.²³⁴ Numera får vissa hemliga tvångsmedel i somliga fall även användas utan att det pågår en förundersökning, i syfte att förhindra särskilt allvarliga brott.²³⁵

Utöver de hemliga tvångsmedel som omnämnts ovan finns sedan 2020 även hemlig dataavläsning (HDA), som regleras i lag (2020:62) om hemlig dataavläsning (HDAL). Lagen är tidsbegränsad till 2025. Likt vad som gäller för de hemliga straffprocessuella tvångsmedlen enligt 27:e kapitlet RB kan ändamålet med hemlig dataavläsning som utgångspunkt sägas vara att utreda brott och säkra bevisning, men även hemlig dataavläsning kan användas som ett hemligt preventivt tvångsmedel.²³⁶

4.2.2 Hemliga tvångsmedel i underrättelseverksamhet

Som berörts ovan är de hemliga tvångsmedlen ursprungligen tillkomna i syfte att användas för att, inom ramen för en förundersökning, utreda och lagföra

---

²³⁰ 27 kap. 18 § RB.

²³¹ 27 kap. 19 § RB.

²³² 27 kap. 20a-c §§ RB.

²³³ 27 kap. 20d-e §§ RB.

²³⁴ 27 kap. 20 § 2 st; 27 kap. 20c § RB; Lindberg (2022), s. 569, 604, 620 & 644.

²³⁵ Se vidare under avsnitt 4.2.2.

²³⁶ Lindberg (2022), s. 845 & 848 f.

begångna brott. Idag bedrivs samtidigt en stor del av brottsbekämpningen i form av underrättelseverksamhet, vilket är en verksamhet som äger rum i skedet före förundersökning. Kortfattat beskrivet går underrättelseverksamhet ut på att inhämta och analysera information för att klarlägga om brott har begåtts eller kan komma att begås i framtiden. Det brottsförebyggande arbetet som sker i underrättelseverksamhet berör således information som är så pass osäker och inkonsekvent att det saknas grund att anta ett konkret brott har begåtts. Skulle informationen som inhämtas motsatsvis tyda på att ett konkret brott har begåtts ska förundersökning inledas.²³⁷

4.2.2.1 Kort om preventivlagen

År 2007 infördes den s.k. preventivlagen, vilken tillåter att vissa hemliga tvångsmedel används i syfte att förhindra viss allvarlig brottslig verksamhet. Dessa tvångsmedel benämns därför ofta för *preventiva tvångsmedel*. Innan 2007 var det uteslutet att använda hemliga tvångsmedel för det ändamål som nämnts. Att syftet med lagen är att förhindra viss brottslighet innebär att lagen tar utgångspunkt i att det *inte* föreligger någon misstanke om ett konkret brott. På så sätt kan lagen sägas göra ett avsteg från principen att hemliga tvångsmedel endast får användas då en förundersökning är inledd och skäligen misstanke föreligger. De preventiva tvångsmedlen är följaktligen ämnade att tillämpas i underrättelseverksamhet och under allmän spaning som företas utom ramen för en förundersökning.²³⁸ Att nämna är även att lagen till en början var tidsbegränsad, men gjordes permanent år 2012.²³⁹

Med anledning av införandet av preventivlagen kan brottsbekämpande myndigheter idag använda hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation (HAK), hemlig övervakning av elektronisk kommunikation (HÖK) och hemlig kameraövervakning (HKÖ) för att förhindra vissa allvarliga brott, vilka räknas upp i lagens första paragraf. Det handlar bland annat om spioneri, terroristbrott och grövre brott mot person som utförs med avsikt att på olika sätt påverka offentliga organ eller personer som bedriver

---

²³⁷ Lindberg (2022), s. 50.

²³⁸ Ibid, s. 50 & 813.

²³⁹ Prop. 2011/12:55.

nyhetsförmedling eller annan journalistik.²⁴⁰ Med undantag för den sistnämnda brottstypen är brotten som berörs huvudsakligen sådana som beivras av Säkerhetspolisen, varför de preventiva tvångsmedlen främst är reserverade för Säkerhetspolisens verksamhet.²⁴¹ Polismyndigheten kan dock använda preventiva tvångsmedel för att förhindra bland annat mord om brottet avser påverka myndigheter eller andra offentliga organ, men inte för att förhindra exempelvis gängrelaterade skjutningar och sprängningar.²⁴² Genom införandet av HDAL möjliggjordes år 2020 även användning av hemlig dataavläsning utanför en förundersökning, för att förhindra de brott som räknas upp i 1 § preventivlagen.²⁴³

4.2.2.2 *Kort om förslaget att utöka möjligheterna till preventiva tvångsmedel*

I oktober 2022 presenterade Utredningen om preventiva tvångsmedel sitt delbetänkande SOU 2022:52 *Utökade möjligheter att använda preventiva tvångsmedel*. Utredningens uppgift var att överväga i vilken utsträckning utökade möjligheter till preventiva tvångsmedel ska införas för att förhindra allvarliga brott som begås inom kriminella nätverk. Avsikten med det konkreta förslaget är att möjliggöra för framför allt Polismyndigheten att i större utsträckning använda hemliga tvångsmedel utanför en förundersökning innan någon är misstänkt.²⁴⁴ Det föreslås därför att brottskatalogen i preventivlagen ska utvidgas till att omfatta följande brott:

- mord, människorov, allmänfarlig ödeläggelse eller grov allmänfarlig ödeläggelse,
- grovt narkotikabrott eller synnerligen grovt narkotikabrott,
- grovt vapenbrott eller synnerligen grovt vapenbrott,
- grov narkotikasmuggling, synnerligen grov narkotikasmuggling, grov vapensmuggling, synnerligen grov vapensmuggling, grov smuggling

---

²⁴⁰ 1 § preventivlagen.

²⁴¹ Lindberg (2022), s. 50.

²⁴² Jfr. 1 § 7 p. preventivlagen.

²⁴³ 7 § HDAL.

²⁴⁴ SOU 2022:52, s. 15 & 125.

- av explosiv vara eller synnerligen grov smuggling av explosiv vara, eller
- grovt brott eller synnerligen grovt brott enligt lagen (2010:1011) om brandfarliga och explosiva varor.²⁴⁵

Enligt Polismyndighetens bedömning förväntas omkring 100 ärenden av preventiv tvångsmedelsanvändning inom det utökade tillämpningsområdet årligen och dessa kommer att prioriteras för de *allvarliga våldsbrotten*. Mord, människorov och allmänfarlig ödeläggelse bedöms dock ligga till grund för 25 procent av ärendena och endast 5 procent av ärendena bedöms beröra vapenbrott och brott enligt lagen om brandfarliga och explosiva varor. För resterande 70 procent av ärendena förväntas narkotikabrottslighet ligga till grund. Detta beror enligt Polismyndigheten på att mest underrättelseinformation finns angående de kriminella nätverkens narkotikahantering.²⁴⁶

Utredningens uppdrag har inbegripit att göra en intresseavvägning mellan å ena sidan behovet av en effektiv brottsbekämpning och å andra sidan den enskildes rätt till skydd för den personliga integriteten.²⁴⁷ Utredningen har mynnat ut i bedömningen att det är proportionerligt att utöka möjligheterna till preventiva tvångsmedel.²⁴⁸ I lagrådsremissen går regeringen dessutom vidare och föreslår bland annat att överskottsinformation som framkommer vid användningen av preventiva tvångsmedel, utan några begränsningar, ska få användas för andra ändamål än de som legat till grund för åtgärden.²⁴⁹

Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten tillstyrker utredningens förslag och framhåller att det, mot bakgrund av brottsutvecklingen, finns ett behov av preventiva tvångsmedel och att förslagen kommer att öka myndigheternas förmåga att förhindra allvarliga våldsbrott.²⁵⁰ Flera remissinstanser avstyrker däremot förslagen helt eller delvis, däribland Sveriges advokatsamfund, Svea

---

²⁴⁵ SOU 2022:52, s. 217; Lagrådsremiss den 5 april 2023, s. 65.

²⁴⁶ SOU 2022:52, s. 308.

²⁴⁷ Ibid, s. 15 & 125.

²⁴⁸ Ibid, s. 179 f.

²⁴⁹ Lagrådsremiss den 5 april 2023, s. 1 & 166.

²⁵⁰ Polismyndighetens yttrande över SOU 2022:52, s. 1; Åklagarmyndighetens yttrande över SOU 2022:52, s. 1.

hovrätt och Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden. Invändningarna består bland annat i att utredningen av integritetsintrånget åtgärderna skulle medföra är bristfällig, att behovet av de förslagna åtgärderna är otillfredsställande utrett samt att det är oklart vilken nytta de skulle medföra. Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden ifrågasätter exempelvis om ett förhinder av försäljning av enskilda narkotikapartier överhuvudtaget påverkar framtida narkotikaförsäljning eller gängbrottsligheten i stort. Dessutom efterlyses en helhetsbedömning av samtliga förändringar i tvångsmedelslagstiftningen, eftersom flera förändringar sker parallellt på området.²⁵¹ Riksdagens ombudsmän (JO) betonar därutöver att gängbrottsligheten inte är av sådan karaktär som preventiva tvångsmedel bör vara reserverade för.²⁵²

---

²⁵¹ Sveriges advokatsamfunds yttrande över SOU 2022:52, s. 1 ff; Säkerhets- och integritetsskyddsnämndens yttrande över SOU 2022:52, s. 1 ff; Svea hovrätts yttrande över SOU 2022:52, s. 1 ff.

²⁵² JO:s yttrande över SOU 2022:52, s. 2.

5 ANALYS

I det här avsnittet genomförs en diskursanalys av materialet som berör preventiva tvångsmedel. De uppfattningar som framkommer av materialet ställs i förhållande till tidigare idéströmningar som gjort sig gällande genom historien, för att belysa hur straffrättens funktioner och syften har förändrats över tid. I analysen presenteras även resonemang om vilka konsekvenser en sådan förändring kan medföra.

Analysen är indelad i fem rubriker, som representerar de teman som har upptäckts i diskursen. Det första temat som har upptäckts är *gängkriminalitet*, som kan sägas vara en underliggande drivkraft i diskussionen kring preventiva tvångsmedel. Ett annat tema är att *hårdare straffrättsliga åtgärder* anses vara den huvudsakliga och självklara lösningen på gängkriminaliteten. Det tredje temat som kan urskiljas i diskursen är *konstruktionen av gängkriminella som samhällets fiender*, bland annat genom en ”vi” och ”dem”- retorik samt anspelningar på terroristbrott. Därutöver har även temat *trygghet* identifierats som centralt i diskursen. Slutligen kan en uppfattning om att det viktiga är att *något* görs för att staten ska upprätthålla *allmänhetens tillit* utkristalliseras, vilket är det sista temat som presenteras. Temana som berörs går delvis in i varandra, men har delats upp för tydlighetens skull.

5.1 Gängbrottslighet som drivkraft

Inledningsvis kan det konstateras att det redan av kommittédirektivet kan förstås att en utökad användning av preventiva tvångsmedel rättfärdigas och motiveras av diskursen om gängrelaterad brottslighet. Bland annat påtalas att preventiva tvångsmedel är ett avgörande verktyg för att förhindra framför allt skjutningar och sprängningar som begås inom kriminella nätverk. Möjligheten att använda hemliga tvångsmedel i underrättskedet lyfts i detta sammanhang som särskilt viktigt för att bekämpa kriminella miljöer.²⁵³ Det sagda kan även exemplifieras med hur Utredningen om preventiva tvångsmedel själv beskriver sitt uppdrag.

---

²⁵³ Dir. 2021:102, s. 1 & 4.

Vår utredning har tillsatts av regeringen med anledning av de senaste årens brottsutveckling med bland annat en ökning av *det dödliga skjutvapenvåldet* och *minskad uppkläring av döds-skjutningar* i den kriminella miljön.²⁵⁴

Något som kan uppmärksammas är att uppdraget så som det beskrivs i det kriminalpolitiska samtalet förefaller grunda sig i problematiken med sprängningar, dödligt skjutvapenvåld och minskad uppkläring av detsamma, men trots det förväntas 70 procent av åtgärderna i praktiken riktas mot narkotikabrottslighet.²⁵⁵ Syftet med uppsatsen är inte att bedöma det aktuella förslagets effektivitet, men det kan kort nämnas att det finns skäl att ställa sig tveksam till förslagets effektivitet vad gäller att förhindra dödligt skjutvapenvåld och sprängningar. Åtgärder som uttryckligen motiveras av en särskild brotts-typ riktas i praktiken mot en annan, vilket har problematiserats även av Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden.²⁵⁶ Dessutom nämns det uttryckligen i betänkandet att våldet inte alltid är direkt orsakat av narkotikauppgörelser, utan att det kan orsakas av exempelvis personliga konflikter eller användas som strategi för att inte själv bli angripen.²⁵⁷ Om åtgärderna visar sig vara ineffektiva är förslaget närmast att betrakta som *symboliskt*.

Att en utökning av preventiva tvångsmedel sammanhänger med diskursen om gängbrottslighet framgår tydligt av förarbetena. Detta intryck förstärks ytterligare av att förslaget att utöka preventiva tvångsmedel återfinns i Tidöavtalet under rubriken ”Mönsterbrytande åtgärder för att stoppa gängen”.²⁵⁸ På Moderaternas hemsida förekommer förslaget dessutom under rubriken ”Krafttag mot gängkriminella”, där det föreslås att polisen ska få utökade möjligheter att ”avlyssna gängkriminella”.²⁵⁹ Politiska löften på temat hårdare tag mot gängrelaterad brottslighet är inte unika för Moderaterna. Även i Socialdemokraternas 34-punktsprogram förespråkades åtgärder som exempelvis straffskärpningar och en förenklad användning av hemliga tvångsmedel. Att

---

²⁵⁴ SOU 2022:52, s. 15. (Min kursivering).

²⁵⁵ Se avsnitt. 4.2.2.2.

²⁵⁶ Se avsnitt 4.2.2.2.

²⁵⁷ SOU 2022:52, s. 142.

²⁵⁸ Tidöavtalet (2022), s. 19.

²⁵⁹ Moderaterna, *Krafttag mot gängkriminaliteten*.

gängbrottslighet var huvudtemat för 34-punktprogrammet framgår bland annat av frasen: ”Den socialdemokratiskt ledda regeringen har tagit fram det mest omfattande programmet mot gängkriminalitet som någonsin har funnits i Sverige”.²⁶⁰

Vidare kan det utläsas något om *vem* som är gärningsman, vars betydelse lyfts i följande avsnitt. Gängrelaterad brottslighet förklaras koncentreras till specifika personer och platser: unga män i utsatta områden. Det sagda kan belysas med några exempel på hur det ifrågavarande våldet sammanfattas i betänkandet.

Det är fråga om mycket grovt våld som *tydligt koncentreras till specifika platser, personer och sammanhang*.²⁶¹

Enligt forskningen är ökningen starkt förknippad med kriminella miljöer *i utsatta områden*.²⁶²

Det rör sig om *yngre män, främst i storstadsområden, som skjuter ihjäl varandra* utomhus i den offentliga miljön inom ramen för olika konflikter.²⁶³

Något som däremot inte framgår av analysmaterialet är vad den gängrelaterade brottsligheten och det grova våldet beror på. Under behandlingsideologin förklarades brottslighet bero på patologiska och sociala faktorer – en förklaring som av nyklassikerna ersattes av kriminogena situationer. I den samtida diskursen fokuseras istället på att brott leder till brott, genom att en konflikt förklaras utlösa en annan.

Det kan många gånger vara svårt att utläsa vad som ligger bakom fall av konflikter och dödligt våld. I vart fall på ett övergripande plan framstår *narkotikabrottsligheten som starkt kopplad till*

---

²⁶⁰ Socialdemokraterna, *34 åtgärder för att bekämpa organiserad brottslighet i Sverige*.

²⁶¹ SOU 2022:52, s. 128. (Min kursivering).

²⁶² Ibid, s. 128. (Min kursivering).

²⁶³ Ibid, s. 129. (Min kursivering).

*våldet. Många skjutningar synes som framhållits tidigare hänga ihop på så sätt att riskerna för nya skjutningar inom samma konfliktområde ökar påtagligt under den närmsta tiden efter ett inträffat våldsdåd.*²⁶⁴

Beskrivningen är inte nödvändigtvis felaktig, men avleder uppmärksamheten från brottslighetens faktiska orsaker. Vad bottnar fenomenet gängkriminalitet egentligen i och varför dras unga personer in i gängkriminalitet överhuvudtaget? Konsekvensen av att utelämna denna diskussion är att de föreslagna åtgärdernas lämplighet och effektivitet blir besvärlig att bedöma.

5.2 Det krävs hårdare insatser

Ett annat tema som ska beröras och som kan urskiljas i den samtida diskursen är att hårdare straffrättsliga åtgärder anses vara den huvudsakliga lösningen på gängbrottsligheten. Det sagda är något som läggs fram som en självklarhet, vilket kan exemplifieras med följande utdrag.

Flera åtgärder har redan vidtagits, bl.a. på straffrättens och straffprocessrättens område, för att bekämpa den allvarliga brottsligheten. *Utvecklingen kräver dock ytterligare kraftfulla åtgärder.*²⁶⁵

För att öka tryggheten i landet och stärka skyddet mot sådan brottslighet som utgör ett hot mot såväl enskilda människors liv och hälsa som det svenska samhället i stort *måste insatserna mot de kriminella nätverken ytterligare intensifieras.*²⁶⁶

Av citaten ovan kan behovet av att intensifiera insatserna mot gängrelaterad brottslighet förstås som oomtvistligt, eftersom det av regeringen läggs fram som ett *måste*. Det är med andra ord inte fråga om huruvida insatserna *bör* intensifieras, utan det sagda framställs som ett självklart alternativ. Samma

---

²⁶⁴ SOU 2022:52, s. 139. (Min kursivering).

²⁶⁵ Ibid, s. 60. (Min kursivering).

²⁶⁶ Dir. 2021:102, s. 1. (Min kursivering).

tendens kan urskiljas i utredningsdirektiv, där uppdraget ofta består i att utreda *hur*, inte *om*, diverse åtgärder ska införas. Exempelvis formuleras att syftet med utredningen om preventiva tvångsmedel huvudsakligen är att ”ta ställning till *hur* preventiva tvångsmedel ska kunna användas i större utsträckning [...]”.²⁶⁷ Även i kommittédirektivet *Utökade möjligheter att använda hemliga tvångsmedel* består uppdraget i att utreda *hur*, inte *om*, användningen av hemliga tvångsmedel ska utvidgas för att bekämpa gängbrottslighet.²⁶⁸ Under behandlingsideologin utvidgades statens och straffrättens funktioner till att skapa välfärd och omhändertata brottsliga individer, vilket sedermera ledde till uppfattningen att brottslingar förblir ostraffade – en uppfattning som verkar hänga kvar i den kriminalpolitiska diskursen än idag. Till följd av behandlingsskritiken tycks en ”nothing works”-syn på något sätt ha kvarstått i diskursen, vilket är en möjlig förklaring till varför statens straffande och ordningskapande funktioner idag betonas i större utsträckning och varför *hårdare tag* förefaller som den självklara vägen att gå. En utveckling från behandling mot vedergällning får därmed konstateras vara ett faktum.

Som framförts av Andersson och Nilsson var det bland annat våldsbrott och narkotikabrott som sattes i politiskt fokus under 1970-talets prioriteringspolitik, vilket sedermera ledde fram till att brottsproblemet delades upp mellan den grova brottsligheten och vardagsbrottsligheten. Straffrättsliga åtgärder presenterades sedan som den huvudsakliga lösningen på de prioriterade brottsproblemen. Redan det skifte som prioriteringspolitiken innebar kan därmed betraktas som ett politiskt drag för att byta riktning på den kriminalpolitiska diskursen mot en mer straffrättsligt inriktad sådan. På senare tid förefaller dock gängbrottsligheten ha intagit något av en särställning inom ramen för den grova brottsligheten och på ett sätt verkar lagstiftaren ha accepterat gängkriminaliteten som ett ständigt närvarande faktum, vilket snarare än att *lösas* måste *hanteras* med straffrättsliga åtgärder. En sådan inställning förklarar också lagstiftarens ointresse för brottslighetens orsaker.

---

²⁶⁷ Dir. 2022:32, s. 1. (Min kursivering).

²⁶⁸ Dir. 2020:104, s. 1.

Det här är ett stort hot mot Sverige, som den socialdemokratiska regeringen *inte klarar av att hantera*. Moderaterna vill genomföra stora förändringarna för att *knäcka gängen*.²⁶⁹

Till följd av att politikerna satt den gängrelaterade brottsligheten i åtgärdsfokus uppmärksammas den allt mer och skapar oro bland allmänheten. Genom att gängbrottsligheten beskrivs i termer som anspelar på brott mot rikets säkerhet, terroristbrott och spionage, vilket kommer att beröras närmre i nästa avsnitt, skildras gängbrottsligheten därutöver som ett exceptionellt fenomen som skiljer sig inte bara från vardagsbrottsligheten, utan också från andra kategorier grova brott. Synen på brottsproblematiken i samhället har därmed utvecklats på så sätt att sjuka individer sattes i åtgärdsfokus under behandlingsideologin, varefter nyklassikerna förflyttade fokus till att brott var något som ständigt fanns bland oss och begicks av *vem som helst*. Idag fokuseras istället på brott som begås av *gängkriminella*. *Massbrottsamhället* kan sägas ha övergått till något jag skulle benämna *gängbrottsamhället*, eftersom de reformpaket som läggs fram av politiker i synnerhet betonar gängbrottslighet och inte all grov brottslighet i samhället. Detta åskådliggörs inte minst av citatet ovan, där målet med åtgärderna förklaras vara att *knäcka gängen*.

Gängkriminaliteten förefaller på något sätt ha bildat en egen kategori lagöverträdare, som kräver särskilda insatser i förhållande till resterande lagöverträdare. Detta trots att nyklassikerna höll sig skeptiska till kategoriseringar av brottslingar. Eftersom ”gängkriminalitet” som tidigare²⁷⁰ nämnts inbegriper allt från bidragsbrott till sprängningar kan det också ifrågasättas om straffrätten faktiskt orienterar sig utifrån *gärningen* eller utifrån ”den farliga” gängkriminella *individen*. Visserligen tar begreppet *organiserad brottslighet* sikte på brott som begås av personer som organiserat sig, vilket inte direkt kan förstås som individorienterat. Frågan är dock om samtliga gärningar som faller inom ramen för begreppet kan jämföras med varandra och förstås på samma

---

²⁶⁹ Moderaterna, *Krafttag mot gängkriminaliteten*. (Min kursivering).

²⁷⁰ Se avsnitt 3.2.5.4.

sätt. Dessutom förefaller diskursen bygga på ett avståndstagande från ”de farliga” gängkriminella, vilket behandlas närmre nedan.

5.3 Skapandet av en fiende

5.3.1 Gängkriminella är ”Sveriges inhemska terrorister”

Ett vanligt förekommande tema som vidare går att utläsa av analysmaterialet kan beskrivas vara ett kraftigt avståndstagande från personer som associeras med gängbrottslighet. Avståndstagandet kan belysas med att gängbrottsligheten beskrivs, inte bara som ett hot mot enskilda individer, utan också som *samhälls- och systemhotande*.

Sverige befinner sig i en situation där brottsligheten har utvecklats på ett sätt som *blivit mer alltmer [sic!] samhällshotande*.²⁷¹

Enligt regeringen är det dock uppenbart att den grova narkotikabrottsligheten i sig utgör *ett allvarligt samhällshot*. [...] *Brottsligheten är systemhotande i den bemärkelsen att den äventyrar både den lagliga ekonomin och stabiliteten och tryggheten i samhället*.²⁷²

Av citaten ovan framgår att brottsligheten, i enlighet med Andersson och Nilssons iakttagelser, beskrivs som ett hot mot samhället. Därtill kan det även tolkas att brottsligheten utgör ett hot mot den svenska demokratin, bland annat av citatet nedan.

Brister staten i förmågan att trygga medborgarna från allvarlig brottslighet såsom skjutningar och sprängningar, hotas allmänhetens tillit till rättsväsendet, vilket i förlängningen riskerar att skada demokratin. Intresset av att förhindra den allvarliga brottsligheten måste därför väga tungt.²⁷³

---

²⁷¹ SOU 2022:52, s. 15. (Min kursivering).

²⁷² Lagrådsremiss den 5 april 2023, s. 74. (Min kursivering).

²⁷³ SOU 2022:52, s. 156. (Min kursivering).

Med anledning av citaten ovan kan det diskuteras vilka medborgare som inkluderas av begreppet ”samhället”. *Vad* eller *vem* ska samhället skyddas mot? Att utredningen av preventiva tvångsmedel har gängbrottslighet som utgångspunkt indikerar att ”vårt” samhälle hotas av gängbrottsligheten, vilket implicerar att individer eller grupper som förknippas med sådan brottslighet inte inkluderas i den gemenskap som samhället innebär. Att diskursen inte enbart är inriktad på *brottsligheten som ett större fenomen* utan även på *brottslingarna* förstärks av uttryck som att *gängkriminella* ska avlyssnas och att hårdare tag mot de *gängkriminella* behövs, vilket har exemplifierats tidigare.²⁷⁴ Därutöver beskrivs gärningspersonerna ”sakna spärrar”²⁷⁵ och vara ”likgiltiga”²⁷⁶, vilket skildrar gärningspersonerna som iskalla individer. Uteslutandet av gängkriminella från samhället står i linje med Garlands teori om att vissa lagöverträdare inte längre betraktas som samhällsmedlemmar till följd av konstruktionen av ”den farliga”. Den kriminalpolitiska diskursen besitter således en exkluderande funktion, varför det går att tala om skapandet av fiender som straffrättsanvändningens underliggande drivkraft. Eftersom gängbrottslighet beskrivs koncentrera sig till yngre män i utsatta områden, är det sannolikt att denna grupp som helhet utesluts och blir stigmatiserad. ”Vi”- och ”dem”-retoriken medför därmed risken att en tar lättare på statliga interventioner som i praktiken riktas mot en den nyss nämnda gruppen, vilket i värsta fall kan leda till en ojämlig tillämpning av åtgärder om åtgärderna missbrukas. Att unga män i utsatta områden vittnar om att oskyldiga personer blir stoppade av polisen kan i detta sammanhang förstås som ett exempel på att en sådan tendens existerar redan idag.²⁷⁷

Avståndstagandet från gängrelaterad brottslighet förstärks av brottslighetens behandlas jämsides frågor om terrorism. Vid sidan av att preventiva tvångsmedel framställs som avgörande för att förhindra gängrelaterade brott framställs de nämligen också som viktiga verktyg för att bekämpa terroristrelaterad brottslighet. I kommittédirektivet påtalas exempelvis att tillgången till skjutvapen är oroväckande, inte bara till följd av gängrelaterad brottslighet,

---

²⁷⁴ Se avsnitt 5.1.

²⁷⁵ SOU 2022:52, s. 142.

²⁷⁶ Ibid, s. 218.

²⁷⁷ Jfr. avsnitt 3.2.5.3.2.

utan också utifrån ett terroristbekämpningsperspektiv. Möjligheten att bekämpa terroristbrott utgjorde således ett parallellt skäl till utredarens uppdrag att överväga användningen av fler tvångsmedel utanför en förundersökning.²⁷⁸ Sett enbart till kommittédirektivet kan påståendet att diskursen om terroristbrott bidrar till fördömandet av gängkriminella uppfattas som tämligen svagt. Enligt min mening är det dock inte tillräckligt att stanna vid en granskning av kommittédirektivet isolerat. För att få en fullständig förståelse för förslaget att utvidga möjligheterna till preventiva tvångsmedel bör också det sammanhang i vilket förslaget presenteras och diskuteras av politiker åskådliggöras. Förslaget har exempelvis presenterats i Moderaternas reformförslag ”Terrorlagstiftning mot gängen – rivstart för ett tryggare Sverige”²⁷⁹ samt i en motion i vilken gängkriminella uttryckligen hänvisas till som terrorister. Det sistnämnda kan belysas med citatet nedan.

Inom de kriminella nätverken ökar våldsanvändningen i både omfattning och grovhet. *De är som Sveriges inhemska terrorister* – och måste därför mötas med den fulla kraften i vår demokrati.²⁸⁰

Den 10 januari 2023 anförde Gunnar Strömmer, Sveriges justitieminister, dessutom att det finns många likheter mellan terrorism och de gängkriminellas framfart.²⁸¹ I den samtida politiska diskursen konstrueras följaktligen en bild av att gängkriminella är att likställa med terrorister, vilket dels producerar bilden av att gängrelaterad brottslighet är något *system- och samhällshotande*, dels förstärker ett avståndstagande gentemot personer som anses ha kopplingar till gängbrottslighet.

Retoriken som används präglas som åskådliggjorts ovan av en stark dikotomi mellan ”vi” och ”dem”. Genom att gängkriminella skildras som så farliga och våldsamma att de utgör ett *samhälls- och systemhot* betraktas individer som

---

²⁷⁸ Dir. 2021:102, s. 1 f.

²⁷⁹ Moderaterna, *Terrorlagstiftning mot gängen – rivstart för ett tryggare Sverige*, s. 1 f.

²⁸⁰ Motion 2021/22:4031, s. 5. (Min kursivering).

²⁸¹ Regeringskansliet, *Nya åtgärder mot de kriminella gängen*.

associeras med gängkriminalitet närmast som samhällets fiender. En sådan beskrivning föranleder ett så pass kraftigt behov av att ”neutralisera faran” att inga straffrättsliga insatser verkar orimliga. Till följd av att ”de” gängkriminella skildras som samhällets fiender framstår också frågor om ”deras” personliga integritet irrelevanta, vilket står i linje med Andersson och Nilssons iakttagelser. Detta kan belysas med att resonemangen om intrången i den personliga integriteten som preventiva tvångsmedel innebär hålls förhållandevis svepande i betänkandet.

Däremot kommer som sagts *fler personer att utsättas för preventiva tvångsmedel* med ett utökat tillämpningsområde. *Merparten av dessa personer kan förväntas vara individer som förekommer som misstänkta för allvarliga brott* och i samband med förundersökningar är föremål för hemliga tvångsmedel.²⁸²

En utvidgning av preventivlagen till möjligheten att använda tvångsmedel även vid andra allvarliga brott innebär sammanfattningsvis att det sannolikt blir *något fler* personer som blir föremål för tvångsmedel, att *något fler* utomstående utsätts för integritetsintrång samt att mer information, som för individen kan vara av känslig art, kommer till de brottsbekämpande myndigheternas kännedom.²⁸³

Citaten ovan kan betraktas ur två aspekter. För det första betonas att majoriteten av personerna som förväntas utsättas för åtgärderna redan är misstänkta för allvarliga brott och föremål för tvångsmedel. En underliggande uppfattning tycks således vara att intrång i den personliga integriteten är godtagbara så länge intrången riktas mot ”de” personer som begått allvarliga brott. Vilka brott regeringen åsyftar är allvarliga är dock tämligen oklart. För det andra förs inga djupare resonemang, kvalitativa eller kvantitativa, om hur omfattande inskränkningarna förväntas bli varken för de som kommer att utsättas för åtgärderna eller för tredje man. Det konstateras istället, som framgår av

---

²⁸² SOU 2022:52, s. 176. (Min kursivering).

²⁸³ Ibid, s. 176 f. (Min kursivering).

citaten ovan, att *något* fler personer och utomstående förväntas drabbas av åtgärderna. Användningen av begreppet *något* pekar på en värdering i underkant och sammantaget menar jag att resonemangen ger intrycket av att den personliga integriteten är den minsta angelägenheten och att intresset av att övervaka vissa människor prioriteras.

Straffrättsanvändningen som förespråkades av nyklassikerna hade till huvudsakligt syfte att skydda människor från statligt maktmissbruk, vilket måste förstås inbegripa repression i form av såväl frihetsberövande straff som i form av olika typer av tvångsmedel. Denna funktion har till synes gått förlorad, eller åtminstone tonats ned på senare tid. Idag fyller straffrätten snarare funktionen av en morallära, där avståndstagandet från gängkriminella öppnar upp för en kyligare straffrättsanvändning och en förflyttning av gränserna för skyddet för den personliga integriteten till förmån för statliga maktbefogenheter. Fysiskt förhindrande av brott, som av den klassiska straffrättsskolan ansågs vara ett obefogat förfaringsätt eftersom det innebär en begränsning av individens frihet, föresvävar följaktligen bli verklighet inom en snar framtid.

Som tidigare nämnts menar Llobet att en fientligt underbyggd straffrättsanvändning i realiteten inte sanktionerar det brottsliga beteendet, utan fungerar som en slags förebyggande skyddsmekanism mot ”farliga” individer.²⁸⁴ Llobets teori gör sig enligt min mening uppenbar sett till utvecklingen av tvångsmedelslagstiftningen i Sverige. Frågan om preventiva tvångsmedel mot gängrelaterad brottslighet inom Polismyndighetens verksamhetsområde är nämligen inte ny för svensk del, utan har bemötts tidigare. I en proposition från 2014 konstaterades emellertid att Polismyndighetens behov av preventiva tvångsmedel inte var lika påtagligt som Säkerhetspolisens, eftersom den öppna polisens bekämpande av gängrelaterad brottslighet vanligtvis syftar till att få en lagföring till stånd. Ett påtagligt behov av preventiva tvångsmedel ansågs jämväl föreligga för *systemhotande brottslighet*, vilket förklarades vara ”brott som i påverkanssyfte riktar sig mot befattningshavare inom

---

²⁸⁴ Se avsnitt 3.2.5.4.

rättssystemet, mot politiker eller mot företrädare för massmedia.”²⁸⁵ Av citaten som inledningsvis presenterades framgår att begreppet *systemhotande* numera även betecknar narkotikabrottslighet, som svårligen faller inom ramen för den brottslighet som åsyftades år 2014. Istället används begreppet för att beskriva brottslighet som hotar *ekonomin* och *tryggheten* i samhället. Begreppets innebörd har således förflyttats någonstans i det kriminalpolitiska samtalet och idag används samma begrepp för att beskriva brott mot rikets säkerhet, terroristbrott och gängrelaterad brottslighet, vilket jag menar är en effektiv *markör* mot gängbrottslighet. Dessutom är det ett sätt att tillskriva gängbrottslighet en ”ny karaktär”, som saknar motstycke i verkligheten.

De underliggande rättspolitiska skälen för preventiva tvångsmedel förfaller sålunda ha förändrats de senaste åren, eftersom premisserna som preventivlagen vilar på har förskjutits i diskursen. Åtgärder som ursprungligen infördes som en typ av säkerhetslagstiftning mot framför allt terroristbrott expanderas sakta men säkert till att även inbegripa gängbrottslighet. Denna förändring ligger inte långt ifrån Llobets beskrivning av en straffanvändning som snarare har funktionen av en förebyggande skyddsmekanism, än renodlad vedergällning. En framflyttning av statens position motiveras med andra ord inte bara utifrån att ont bör mötas med ont, utan också utifrån en skyddsprincip. Detta uppenbaras inte minst av att gängbrottsligheten beskrivs hota allmänt hållna värden så som samhället och demokratin. Sett till utvecklingen är risken att de rättspolitiska skälen fortsätter att glida till ett läge där preventiva tvångsmedel även införs i förhållande till annan, lindrigare brottslighet än terrorism och gängbrottslighet. Många brottstyper skulle nämligen kunna hävdas hota tryggheten i samhället. Som dessutom påpekats av Lindberg tas tvångsmedelslagstiftning som införts sällan bort,²⁸⁶ samtidigt som språkbruket synbarligen har benägenheten att förskjuta innebörden av ord. *Hur* språket används påverkar i sin tur *hur* verkligheten samt hotbilderna uppfattas och när gränsen för vilka brott som anses vara exempelvis systemhotande förskjuts gör gränsen för vilka straffrättsliga åtgärder som anses berättigade detsamma. Det

---

²⁸⁵ Prop. 2013/14:237, s. 215.

²⁸⁶ Se avsnitt 4.1.

sagda kan jämföras med Flygheds ”normalisering av det exceptionella”, eftersom hotbilden som skapas av att olika begrepp förskjuts saknar verklighetsförankring. På så sätt berättigas ytterligare repressiva åtgärder i ett straffrättssystem som egentligen saknar en yttre gräns för vilka åtgärder som är tillåtna. Den yttre gränsen förefaller snarare utgöras av allmänhetens uppfattning: först när åtgärderna *uppfattas* som hårda nog kan en inbromsning av den straffande vändningen initieras.²⁸⁷

5.3.2 I kontrast till de gängkriminella...

... Står de som gör rätt för sig. Samtidigt som gängkriminella i retoriken exkluderas som medlemmar av samhället kan de laglydiga medborgarna förstås inkluderas som detsamma. Att oskyldiga, utomstående personer drabbas av gängbrottsligheten är något som återkommande nämns i analysmaterialet. I en motion framhålls dessutom särskilt att det är ”hederliga” människor som drabbas av gängbrottsligheten trots att gängbrottslighet, som ovan nämnt, konstateras handla om i huvudsak unga män som skjuter ihjäl *varandra* inom ramen för olika konflikter. Att unga män, som kanske inte själva har ett tomt brottsregister, skjuts ihjäl förefaller dock inte utgöra det centrala argumentet för hårdare tag. Istället betonas att laglydiga medborgare drabbas, vilket ytterligare åskådliggör motsatsparet ”vi” och ”dem” och även kan förstås utifrån förskjutningen från gärningsperson till brottsoffer.

Det har vid flera tillfällen inträffat att sådant våld som förknippas med konflikter i den kriminella miljön *drabbar andra personer, såväl närstående som helt utomstående personer*, och det har skett en väsentlig *ökning av antalet utomstående som skadats eller dödats*.²⁸⁸

Kriminella gäng och nätverk skapar otrygghet och *begränsar vardagen för hederliga människor* som lever i områden där

---

²⁸⁷ Resonemangen kring allmänhetens uppfattning utvecklas i avsnitt 5.5.

²⁸⁸ SOU 2022:52, s. 218. (Min kursivering)

gängkriminaliteten är etablerad. Det leder till dödsfall, skador och närstående som drabbas.²⁸⁹

Utöver laglydiga medborgare i största allmänhet lyfts även brottsoffer i det nutida analysmaterialet. Med hänvisningar till exempelvis brottsoffrens lidande och intressen av upprättelse motiveras en utökad användning av preventiva tvångsmedel samt ett utökat användningsområde för överskottsinformation som framkommer vid användningen av sådana.

Den allvarliga brottslighet som förslagen syftar till att förhindra har stora konsekvenser på andra områden än de brottsbekämpande myndigheternas. Det är *personliga lidanden för brottsoffer och anhöriga*.²⁹⁰

Den som faller offer för ett brott har ett befogat intresse av att brottsbekämpningen har goda möjligheter att lagföra gärningsmannen.²⁹¹

Ett vidgat användningsområde är inte bara av vikt för statens intresse av att bekämpa och utreda brott utan även för *brottsoffers intresse av den upprättelse som lagföring och rätten till skadestånd innebär*, liksom *betydelsen för brottsoffret att brottsbekämpande myndigheter har goda möjligheter att avbryta pågående brott*.²⁹²

Av de två sistnämnda citaten kan tolkas att preventiva tvångsmedel och ett utökat användningsområde av överskottsinformation från nyttjandet av preventiva tvångsmedel delvis motiveras av att statens intresse av att *utreda och lagföra* brott. Statens uppgift har alltid varit att utreda och lagföra begångna brott, trots att syftet därmed har varierat mellan vedergällning, allmänprevention och individualprevention. I den samtida diskursen skyntas dock även

---

²⁸⁹ Motion 2021/22:4031, s. 6. (Min kursivering).

²⁹⁰ SOU 2022:52, s. 307. (Min kursivering).

²⁹¹ Lagrådsremiss den 5 april 2023, s. 169.

²⁹² Ibid, s. 170. (Min kursivering).

uppfattningen att det är bättre att *förhindra* brott innan de begås än att ingripa i efterhand, vilket är en utveckling som av flera har identifierats som ett tecken på en *offensiv* straffrättsanvändning.²⁹³ Denna uppfattning gör sig dock endast gällande i förhållande till *viss* brottslighet i analysmaterialet, nämligen gängrelaterad sådan.

Idén att staten ska agera proaktivt mot brott kom till uttryck redan i slutet av 1800-talet, varför idén inte kan påstås vara ny. Den positiva- och sociologiska skolan legitimerade likväl statliga ingripanden utifrån en skyddsprincip, men betonade långsiktiga åtgärder i form av exempelvis utbildning och en utvecklad socialpolitik. Idag tycks diskursen ha förskjutits till att handla om att på kort sikt försvåra samt avbryta brottsfällena, genom att exempelvis övervaka vissa medborgare utan att skäligen misstanke föreligger. Det är således inte fråga om samma slags förebyggande som tidigare. Idag framhålls särskilt prevention genom straffrättsliga åtgärder, inte bara i form av högre straff utan också i form av hemliga tvångsmedel, som viktiga verktyg för att neutralisera gängbrottsligheten. Synen på statens ansvar och omfattning får därmed sägas ha brett ut sig i viss mån, eftersom staten inte bara förväntas ingripa när ett brott har begåtts eller förebyggande på sikt. Idag förväntas staten också avvärja brott i närtid. Ett tilltagande av ”preventionism” som Asp identifierade så tidigt som 2007 kan således iakttas i den kriminalpolitiska diskursen, vilket preventiva tvångsmedel är ett tydligt exempel på. Det sagda är viktigt att uppmärksamma, eftersom det till synes innebär en modifiering av rättsstatliga värden som tidigare tillmättes grundläggande betydelse. I Sverige har principen under lång tid varit att hemliga tvångsmedel enbart får användas då skäligen misstanke föreligger,²⁹⁴ det vill säga straffprocessuellt. På senare tid tycks dock lagstiftarens benägenhet att göra avsteg från denna princip ha ökat.

Tidigare genomsyrades den kriminalpolitiska diskursen dessutom av ett intresse för brottslighetens orsaker, sociala, ekonomiska som patologiska. Som inledningsvis påpekades saknas sådana inslag i den samtida diskursen, vilken snarare präglas av fokus på gängbrottslighetens konsekvenser i form av

---

²⁹³ Se avsnitt 3.2.1.

²⁹⁴ Se avsnitt 4.2.2.1.

instabilitet, otrygghet och personliga lidanden. Någonting har således hänt med kriminalpolitikens- och straffrättens karaktär. De samtida tankegångarna är samtidigt svåra att härleda till någon renodlad ideologi. Tankarna bygger som tidigare berörts inte bara på att ont ska bemötas med ont, utan också på att ”vår” säkerhet är beroende av ”de” gängkriminellas kontroll. Samtidigt är det möjligt att tanken med preventiva tvångsmedel är att folk kommer att avhålla sig från brottsliga aktiviteter om de vet att de avlyssnas. Några sådana argument förekommer dock inte i analysmaterialet, varför klassisk allmänprevention inte är för handen. Att förhindra brottslighet *i sig* verkar dessutom inte vara straffrättens huvudsakliga syfte. Istället förefaller det vara att öka *tryggheten*, vilket berörs närmre i nästa avsnitt.

5.4 Trygghet som framgångskoncept

Konceptet trygghet är ytterligare ett tema som intagit en central position i den samtida diskursen. Temat har i viss mån redan berörts, men förtjänar att diskuteras närmre under egen rubrik. Trygghetsfrågan är frekvent förekommande i analysmaterialet och framträder under begreppen *trygghet*, *otrygghet* och *rättstrygghet*.

Den allvarliga brottsligheten påverkar *inte endast de enskilda brottsoffren utan även rättstryggheten i samhället som helhet*.²⁹⁵

Hemliga tvångsmedel är ofta avgörande för att bekämpa allvarlig brottslighet och på så sätt *öka tryggheten i samhället*. Det gäller särskilt brott som begås inom kriminella nätverk.²⁹⁶

Både skjutningar och sprängningar förekommer regelmässigt i samband med kriminella uppgörelser och brotten utförs inte sällan på allmän plats, vilket medför fara för allmänheten och *bidrar till allmän otrygghet*.²⁹⁷

---

²⁹⁵ SOU 2022:52, s. 318. (Min kursivering).

²⁹⁶ Lagrådsremiss den 5 april 2023, s. 1. (Min kursivering).

²⁹⁷ Lagrådsremiss den 5 april 2023, s. 73. (Min kursivering).

Intrycket att trygghetsaspekten är ett högt prioriterat intresse förstärks dessutom av att det i Tidöavtalet beskrivs som ett av de övergripande syftena med samtliga politiska förslag som omnämns, däribland med förslaget att utöka möjligheterna till preventiva tvångsmedel.

Denna projektplan beskriver hur Sverigedemokraterna, Moderaterna, Kristdemokraterna, och Liberalerna i ett samarbetsprojekt kommer att utarbeta och genomföra politiska reformer för att bekämpa och förebygga brott *samt öka tryggheten*.²⁹⁸

Genom att syftet med de föreslagna åtgärderna framställs vara att öka tryggheten antyds att det i dagsläget råder en otrygghet, vilket dock är något som nämns uttryckligen av samarbetspartierna i citaten ovan. Något som dock inte framgår är *vem* som dragit slutsatsen att det råder otrygghet. Är det samarbetspartierna, regeringen, ”folket” eller någon annan som har gjort denna bedömning eller grundas föreställningen av att samhället är otryggt på exempelvis Brås Nationella trygghetsundersökning²⁹⁹? I lagrådsremissen beskrivs brottsutvecklingen med fokus på skjutningar i kriminell miljö, varefter följande slutsats dras.

Riskerna och otryggheten som brottsligheten ger upphov till är *uppenbara och måste tas på stort allvar*.³⁰⁰

Av det nyss nämnda citatet förefaller otryggheten nästintill vara Justitiedepartementets egen konklusion, eftersom inga källor som direkt pekar på en faktisk eller upplevd otrygghet presenteras. Samtidigt är det värt att fundera över varför Justitiedepartementet skulle dra en sådan slutsats om den inte motsvarade ”folkets” uppfattning. Att otryggheten beskrivs som en uppenbar omständighet som ”måste tas på stort allvar” får därför jämföras med tendensen att införa *symbolisk lagstiftning*³⁰¹, vilken bygger på behovet att markera

---

²⁹⁸ Tidöavtalet (2022), s. 18. (Min kursivering).

²⁹⁹ Brå genomför varje år en nationell trygghetsundersökning i syfte att undersöka bland annat människors upplevelse av oro och otrygghet, se Brå, *Nationella trygghetsundersökningen*.

³⁰⁰ Lagrådsremiss den 5 april 2023, s. 60. (Min kursivering).

³⁰¹ Se avsnitt 3.2.5.3.

och signalera att kriminaliteten tas på allvar. Genom uttalanden likt uttalandet ovan signaleras att gängbrottsligheten tas på allvar av politikerna, vilket tillfredsställer allmänhetens önskemål. Utökade preventiva tvångsmedel, straffskärpningar och andra repressiva åtgärder föresvävar följaktligen som effektiva oavsett om de har en faktisk inverkan på kriminalitetsnivån eller inte, eftersom åtgärderna förmedlar budskapet att gängkriminaliteten inte tolereras och att *något* görs.

En annan aspekt som kan belysas är frågan om *var* trygghetsskapande åtgärder behövs, vilken även aktualiserar diskussionen kring visitationszoner³⁰². I analysmaterialet beskrivs otryggheten som ”allmän”³⁰³ och det talas som att tryggheten ska ökas ”i landet”³⁰⁴. På ett ställe nämns emellertid att narkotikabrottslighet skapar otrygghet i utsatta områden,³⁰⁵ varför utsatta områden kan tänkas vara sådana avgränsade platser där det anses att tryggheten behöver ökas. Som tidigare nämnts förklaras också gängbrottslighet koncentreras till i huvudsak utsatta områden.³⁰⁶ Att hela områden etiketteras som otrygga är för det första bidragande till att ”vi” och ”dem” befästs. Människor i utsatta områden ställs mot människor i andra delar av landet och plötsligt upplevs hela områden, inbegripet boende i områdena, som anledningar till otryggheten. På så sätt ges konceptet trygghet en exkluderande slagsida, som missgynnar personer med kopplingar till utsatta områden. Dras frågan till sin spets kan det ifrågasättas om trygghetsskapande åtgärder som preventiva tvångsmedel i praktiken inte riskerar tillämpas mot personer med kopplingar till utsatta områden, eftersom den presenterade hotbilden har en stark förbindelse till dessa områden. Ett sådant förfarande skulle innebära ett svagare skydd för den personliga integriteten på grund av var man bor. Om endast utsatta områden åsyftas måste, för det andra, beskrivningar av att *hela landet* och *samhället* är otryggt förstås som politiska och alarmistiska konstruktioner. Otryggheten förefaller i sådana fall snarare utgöra en politisk produkt för att

---

³⁰² Med visitationszoner avses geografiskt avgränsade zoner inom vilka polisen ges rätt att exempelvis kroppsvisitera personer och genomföra husrannsakan i fordon utan att brottsmisstanke föreligger, se Regeringskansliet, *System med visitationszoner utreds*.

³⁰³ SOU 2022:52, s. 73 & 224.

³⁰⁴ Dir. 2021:102, s. 1.

³⁰⁵ Lagrådsremiss den 5 april 2023, s. 123.

³⁰⁶ Se avsnitt 5.1.

påverka den allmänna opinionen och vinna väljarnas förtroende, än ett verkligt förhållande.

Trygghetsfrågan får i detta anseende anses vara gångbar oavsett partitillhörighet, eftersom trygghet är en känsla som tilltalar samtliga medborgare. Hänvisningar till det allmänna rättsmedvetandet genom konceptet trygghet förefaller å ena sidan, liksom diskussionen kring brottsoffer,³⁰⁷ ha förmågan att skapa en slags nationell sammanhållning. Betonandet av trygghet kan dessutom avleda allmänhetens fokus från förslagets eventuella ineffektivitet. Å andra sidan finns det vissa grupper i samhället, främst unga män i utsatta områden, som upplever att de blir orättvist behandlade av exempelvis polis. Repressiva åtgärder, som i praktiken riktas mot dessa grupper, riskerar därför leda till att de känner sig mer otrygga. På sikt kan detta skada vissa gruppers förtroende för statsapparaten, som redan förefaller vara tämligen lågt. Ett skadat förtroende kan i sin tur, som Tham påpekat, leda till ökad fientlighet och troligen också mer brottslighet.

En straffrättsanvändning baserad på allmänhetens uppfattning kan hävdas vara demokratisk, eftersom politikerna i grund och botten har att administrera folkviljan. I ett samhälle där medborgarna efterfrågar trygghet kan det därför framstå som logiskt att trygghetsaspekten görs till en politisk huvudfråga. Resonemangen om det allmänna rättsmedvetandet kan således inte helt och hållet tillbakavisas. Hur demokratiskt det är att, med löfte om ökad trygghet, lägga fram verkningslösa eller i värsta fall kontraproduktiva förslag kan dock ifrågasättas. Brister staten i sin förmåga att leva upp till sitt löfte om trygghet är risken, som Jareborg påpekat, att lagstiftaren hamnar i en ond cirkel där hårdare insatser ständigt påkallas samtidigt som den upplevda otryggheten och missnöjet bland befolkningen växer.

Straffrätten tycks således ha fått ett nytt syfte: att öka tryggheten. Syftet kan betraktas som ”nytt” eftersom trygghetsaspekten idag utgör ett bärande argument för att legitimera statens närvaro genom straffrättsliga åtgärder, medan den när preventivlagen infördes år 2007 endast nämndes en gång i hela

---

³⁰⁷ Jfr. avsnitt 3.2.3.

propositionen.³⁰⁸ Rättstryggheten, som idag genomsyrar både lagförslag och partiprogram, nämndes således knappt i förarbetena under början av 2000-talet. Det bör förtydligats att trygghetsaspekten faktiskt nämndes, men inte i samma utsträckning som idag. Den samtida uppfattningen som kommer till uttryck i analysunderlaget är därmed att straffrättens uppgift sträcker sig längre än att genom straff och straffhot hantera brottsliga individer, vilket var dess primära syfte innan 1970-talet. Straffrättens uppgift är numera också att lösa samhällsliga problem, exempelvis otrygghet och gängkriminalitet, samt att administrera medborgarnas uppfattningar. Det får därmed konstateras en diskrepans mellan nyklassicismens syn på straffrättens utformning och dagens straffrättsanvändning. Enligt den nyklassiska modellen skulle straffrätt nämligen användas med återhållsamhet, då straffrätt i grund och botten ansågs vara ett ont. Nyklassikerna tillgrep således den defensiva modellen för straffrättens utformning, enligt vilken straffrätten aldrig skulle betraktas som ett medel för att uppnå högre ändamål.

5.5 En bekännelse om att staten tappat kontroll?

Ytterligare en aspekt som lyfts i betänkandet och som förklaras legitimera användningen av preventiva tvångsmedel är *allmänhetens tillit* till rättsväsendet, vilket kan exemplifieras genom en påminnelse om citatet nedan.

*Brister staten i förmågan att trygga medborgarna från allvarlig brottslighet såsom skjutningar och sprängningar, hotas allmänhetens tillit till rättsväsendet, vilket i förlängningen riskerar att skada demokratin. Intresset av att förhindra den allvarliga brottsligheten måste därför väga tungt.*³⁰⁹

Det här exemplifierande utdraget ur betänkandet kan betraktas som ett tecken på en politisk önskan att bemöta människors oro och rädsla som växt fram i samhället mot den gängrelaterade brottsligheten. Denna ståndpunkt står i linje med Garlands teori om att straffrättsliga åtgärder tillgrips för att markera

---

³⁰⁸ Jfr. Prop. 2005/06:177, s. 46. Även i promemorian som preventivlagen föregicks av förekom begreppet endast en gång, jfr. Ds 2005:21, s. 165.

³⁰⁹ SOU 2022:52, s. 156. (Min kursivering).

politisk handlingskraft och för att förneka statens oförmåga att kontrollera kriminalitetsnivån och leverera trygghet. Kanske kan citatet tolkas som en bekännelse om att staten tappat kontroll över gängbrottsligheten i samhället? Med plakat på hårdare straffrättsliga åtgärder ges sken av att *något görs*, vilket återspeglar folkets vilja. Genom att lägga fram förslag på diverse straffrättsliga insatser undviker politikerna också att anklagas för att hålla sig passiva eller visa undfallenhet mot gängkriminalitet, vilket föresvävar vara ännu ett syfte med den samtida straffrättsanvändningen. Detta kan exemplifieras med följande citat som återfinns i beskrivningen av 34-punktsprogrammet.

Samhället ska aldrig stå passivt medan människor får sätta livet till i kriminella uppgörelser.³¹⁰

Lagstiftaren tycks således företräda uppfattningen att det viktiga är att *något görs*. Om förslagen som läggs fram är verkningsfulla eller inte är av mindre betydelse, eftersom konkreta och snabba åtgärder framstår som effektiva för att tillfredsställa det allmänna rättsmedvetandets önskemål. I den samtida diskursen återfinns följaktligen tecken på att andra faktorer än rättsliga principer så som effektivitet ligger till grund för lagförslagen. En annan möjlig beskrivning av den förändring som skett är att innebörden av effektivitetskravet i dagens straffrätt har förskjutits från att handla om förslag som har en faktisk inverkan på kriminalitetsnivån, till förslag som markerar statens handlingskraft samt *låter bra* i väljarnas och allmänhetens öron. På så sätt upprätthålls även allmänhetens tillit.

Kraven från det allmänna rättsmedvetandet kommer således till uttryck, inte bara genom konceptet trygghet, utan även genom explicita hänvisningar till allmänhetens förtroende för rättsväsendet. En ny funktion med svensk straffrätt är sålunda att möta medborgarnas krav på politisk aktion och trygghet. Andersson och Nilssons förklaring om att det allmänna rättsmedvetandet kommit att genomsyra proportionalitetsprincipen är således fullständigt trolig. Redan vid införandet av 1989-års påföljdsreform som satte brottslighetens

---

³¹⁰ Socialdemokraterna, *34 åtgärder för att bekämpa organiserad brottslighet i Sverige*. (Min kursivering).

straffvärde och proportionalitetsprincipen i fokus observerades en tendens till hårdare straff, eftersom *brottets svårhet* betonades. Jag menar att samma tendens gör sig synlig idag. Om gängbrottsligheten bara beskrivs som tillräckligt allvarlig, både i sig och i förhållande till annan brottslighet, framstår såväl straffskärpningar som hemliga tvångsmedel berättigade. Mot bakgrund av citaten ovan är det dessutom troligt att det, i syfte att vinna allmänhetens tillit, tas hänsyn till allmänhetens uppfattning vid beskrivningen av vilka problem som är oroande i samhället och av vilka åtgärder som behövs. Bedömningen av vilka straff som är proportionerliga bottnar på det sättet i det allmänna rättsmedvetandets värderingar. Det problematiska med att låta allmänhetens uppfattning styra i straffrättsliga frågor är att det saknas empiriskt stöd för vad denna egentligen är. Hur svårt det är att på ett korrekt sätt fånga in befolkningens uppfattning påpekas av Tham och därutöver menar jag att det är tänkbart att allmänhetens uppfattning fluktuerar beroende på urvalet av respondenter i eventuella studier av det allmänna rättsmedvetandet.

Det allmänna rättsmedvetandets inflytande på svensk straffrätt möjliggörs av att nyklassikernas begrepp *straffvärde*, *brottets svårhet*, egentligen inte ger någon anvisning om vilken nivå ett ”proportionerligt” straff ligger på. Synen på vilka brott som är ”svåra” kan dessutom antas vara föränderlig över tid och beroende av hur brottsproblemet *formuleras*. Brotts som ansågs svåra för 100 år sedan är förmodligen inte samma brott som anses svåra idag. Läsaren bör i detta sammanhang påminnas om hur innebörden av begreppet *systemhotande* brottslighet har förskjutits i diskursen,³¹¹ vilket tillmäter gängbrottsligheten en ny karaktär som jag menar gör att den uppfattas som allvarligare. Resonemanget som förts kring straff är således även applicerbart på proportionalitetsavvägningen vid hemliga tvångsmedel. Om *behovet* av ett effektivt brottsutredningsarbete och preventiva tvångsmedel bara framställs som tillräckligt stort, genom att gängbrottslighet skildras som ett exceptionellt samhällshot vilket till och med kan skada den svenska demokratin, kommer en utökning av befogenheterna för de brottsbekämpande myndigheterna troligtvis att anses befogad. Det allmänna rättsmedvetandets närvaro är därmed en

---

³¹¹ Se avsnitt 5.3.1.

rimlig förklaring till utvecklingen mot en offensiv straffrättsanvändning med mer straff och mer tvångsmedel, eftersom det tillåts styra vilka straffrättsliga åtgärder som anses proportionerliga och effektiva. Det sagda utesluter inte att behovet av hemliga tvångsmedel *kan* förändras över tid. Presentationen av behovet bör dock, enligt min mening, hållas strikt saklig istället för att underbyggas av konstruerade hotbilder i likhet med de som identifierats i förevärande analys.

6 SLUTSATSER & AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Den svenska straffrättsanvändningen var under lång tid defensivt inriktad och förankrad i relativt tydliga tankemönster och ideologier. Straffrättens främsta uppgift var att hantera brottsliga individer samt att förhindra statligt maktmissbruk och överdriven repression. Vid en jämförelse med vad som historiskt sett har gällt tycks straffrätten dock ha utvecklats till något allt mer flytande och ambivalent.

Idag drivs straffrättsanvändningen av skapandet av en fiende, varför det går att tala om *fiendestraffrätt*. Straffrätten har därigenom förvandlats till en arena för moraliskt avståndstagande från individer som associeras med gängkriminalitet, vilket öppnar för en *offensiv* straffrättsanvändning samtidigt som det naggar på gränsen för vad som är ett godtagbart integritetsintrång. Den fientliga retoriken exkluderar vissa individer från ”samhället”, vilket riskerar få som konsekvens att vissa grupper som helhet stigmatiseras och att intrång i ”deras” rättigheter tas lättare på. I värsta fall kan konsekvensen av en sådan inställning bli en ojämlig tillämpning av åtgärderna. Straffrättens funktion som enskilda individers skydd mot statligt maktmissbruk förefaller således ha försvagats, åtminstone gentemot *vissa* individer.

Till skillnad från de förebyggande åtgärder som betonades under behandlingssideologin är diskursen idag inriktad på kortsiktiga, straffrättsliga åtgärder. Statens ansvar tycks på så sätt ha utökats till att förhindra att brott begås i närtid och statens närvaro legitimeras därav inte bara av intresset av vederläggning, utan också av intresset av *säkerhet*. Ett tydligt exempel på detta är hur regleringen av hemliga tvångsmedel har utvecklats. Från att främst tillämpas i brottsutredande syfte har lagstiftningen, genom förskjutningen av begrepp, utvidgats till en sorts förebyggande säkerhetslagstiftning. Med förskjutningen av begrepp följer risken att preventiva tvångsmedel införs även mot annan brottslighet än gängrelaterad sådan, varför frågan kan komma att beröra alla.

Eftersom konstruktionen av fiender genererar ett kraftigt skyddsbehov är det ur politiskt perspektiv logiskt att hävda att preventiva tvångsmedel och andra straffrättsliga åtgärder kommer att *öka tryggheten*, vilket föresvävar vara den nutida straffrättens huvudsakliga syfte. Straffrätten betraktas således som ett instrument för att bekämpa samhällsliga problem, vilket avviker från den defensiva modellen för straffrättsanvändning. Trygghetsfrågan är dock inte för alla. Att statliga åtgärder i praktiken riktas mot vissa grupper kan leda till att dessa grupper upplever mer otrygghet, vilket kan skada ett redan svagt förtroende för polis- och rättsväsende och därmed leda till mer fientlighet och brottslighet.

Parallellt med trygghetsfrågan framträder även uppfattningen att *något* måste göras, för att *medborgarnas tillit* till rättsväsendet ska bevaras. En viss rädsla för att visa undfallenhet mot gängbrottslighet gör sig märkbar i diskursen, varför straffrättens nya funktion är att tillfredsställa det *allmänna rättsmedvetandets* krav på aktion och snabba resultat. Det sagda kan förklaras som att annat än rättsliga principer ligger till grund för förslagen, men man skulle också kunna tala om en förändrad innebörd av begreppet *effektivitet*. Den nutida straffrätten kan således hållas för *symbolisk*, eftersom dess egentliga syfte är att lugna en oroad allmänhet och förmedla att staten tar ”krafttag” mot brottsligheten.

Samtidigt kan det ifrågasättas om symboliska åtgärder får avsedd effekt. Tanken på *hårdare tag* är inte ny för i år. Hittills har både straff- och tvångsmedelslagstiftningen expanderats kraftigt. Trots det förefaller missnöjet över det straffrättsliga etablissemanget vara större än någonsin. Det är således uppenbart att politikernas strategi, *hårdare tag*, inte fungerar för att minska brottsligheten eller för att lugna allmänheten. Något vetenskapligt stöd för att marginella straffskärpningar och mer tvångsmedel kommer att minska brottsligheten återfinns inte heller, tvärtom finns det studier som talar för motsatsen. Enligt min mening tycks lagstiftaren ha hamnat i en ond cirkel där verkningslösa förslag bemöts med ”mer av samma slag” och så länge det allmänna rättsmedvetandet sätts i centrum är det svårt att se slutet på denna trend. Dagens straffrätt är nämligen inte förankrad i något som ställer upp en yttre gräns

för vilka straffskärpningar och intrång som är godtagbara, vilket möjliggör att tendensen till straffskärpningar och utökade tvångsmedel fortskrider obehindrat.

Slutligen kan det tilläggas att skjutvapenvåld förvisso är ett allvarligt problem, som inte bör tas lätt på. Med anledning av vad som redogjorts för i förevarande uppsats finns det dock goda grunder att ifrågasätta om *den straffande "vägen"* är rätt väg att gå. Det bör härutöver tilläggas att det inte endast är fråga om *ett* enskilt lagförslag, utan om en straff- och tvångsmedelslagstiftning som expanderas från flera håll samtidigt. Om flera lagförslag ruckar på gränsen för vad som är ett godtagbart integritetsintrång och behandlar rätten till personlig integritet som ett allt mer perifert spörsmål i förhållande till brottsprevention riskerar rätten till personlig integritet att till slut urholkas.

Käll- och litteraturförteckning

TRYCKTA KÄLLOR

Litteratur:

Abrahamsson, Olle (2003). ”Lagstiftningspolitiken i den nationella lagberedningen”, *SvJT*, s. 1–17.

Anderberg, Andreas (2020). ”Det allmänna rättsmedvetandet och några svenska förarbeten på straffrättens område 2008–2018”, *NTfK*, 107(3), s. 251–267.

Anderberg, Andreas & Martinsson, Dennis (2018). ”Hårdare tag i valårets tecken. Ett kritiskt inlägg om den senaste tidens straffrättspolitik”, *Juridisk Tidskrift*, s. 921–938.

Andersson, Robert & Nilsson, Roddy (2017). *Svensk kriminalpolitik*, 2:a uppl. Stockholm: Liber.

Asp, Petter (2007). ”Går det att se en internationell trend? — om preventionismen i den moderna straffrätten”, *SvJT*, s. 69–82.

Asp, Petter, Ulväng, Magnus & Jareborg, Nils, (2013). *Kriminalrättens grunder*, 2:a uppl. Uppsala, Iustus.

Asp, Petter (2016). ”Straffrätten – i går, i dag och i morgon”, *SvJT 100 år*, s. 138–161.

Asp, Petter & von Hirsch, Andrew (1999). ”Straffvärde”, *SvJT*, s. 151–176.

Backman, Eero (1980). ”Den klassiska straffrättens renässans? Några idéhistoriska perspektiv” i: *Straff och rättfärdighet: ny nordisk debatt*, S. Heckscher (red.). Stockholm: Norstedt.

Boucht, Johan (2020). "Nordisk kriminalpolitik: Finns den längre, och i så fall, vart är den på väg?", *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 2020:2, s. 215–247.

Demker, Marie & Duus-Otterström, Göran (2009). "Realigning criminal policy. Offender and victim in the Swedish party system over time", *International Review of Sociology*, 19(2), s. 273–296.

Elholm, Thomas (2011). "Rimer signal på kriminal? – Om symbol- og signalgivning i dansk kriminalpolitisk perspektiv" i: *Festskrift till Per Ole Träskman*, U. Andersson, C. Wong & H. Örnemark Hansen (red.), s. 166–178. Stockholm: Norstedts juridik.

Estrada, Felipe (1999). *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem; utveckling, uppmärksamhet och reaktion*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Estrada, Felipe (2010). "Våld som (bra) samhällsproblem", *NTfK*, s. 320–334.

Flyghed, Janne (2007). "Kriminalitetskontroll — baserad på tro eller vetande?", *SvJT*, s. 59 – 68.

Garland, David (1996). "THE LIMITS OF THE SOVEREIGN STATE: Strategies of Crime Control in Contemporary Society", *The British Journal of Criminology*, 36(4), s. 445–471.

Garland, David (2001). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford: Oxford University Press.

Häthén, Christian (1990). *Straffrättsvetenskap och kriminalpolitik : de europeiska straffteorierna och deras betydelse för svensk strafflagstiftning 1906–1931 : tre studier*. Lund: Studentlitteratur.

Häthén, Christian (2014). *Stat och straff: rättshistoriska perspektiv*, 2:a uppl. Lund: Studentlitteratur.

Jareborg, Nils (1980). "Kriminalisering" i: *Straff och rättfärdighet: ny nordisk debatt*, S. Heckscher (red.). Stockholm: Norstedt.

Jareborg, Nils (1995a). "Defensiv och offensiv straffrättspolitik", *NTJK*, s. 41–53.

Jareborg, Nils (1995b). "Vilken sorts straffrätt vill vi ha?" i: *Varning för straff: om vådan av den nyttiga straffrätten*, D. Victor (red.), 1:1 uppl., s. 19–37. Stockholm: Fritze.

Jareborg, Nils & Zila, Josef (2020). *Straffrättens påföljdslära*, 6:e uppl. Stockholm: Norstedts Juridik.

Jerre, Kristina & Tham, Henrik (2010). *Svenskarnas syn på straff*. Rapport 2010:1. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Kleineman, Jan (2018). "Rättsdogmatisk metod" i: *Juridisk metodlära*, 2:a uppl. Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), s. 21–46. Lund: Studentlitteratur.

Llobet, Mariona (2022). "Enemy Criminal Law (Feindstrafrecht)" i: *Elgar Encyclopedia of Crime and Criminal Justice*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781789902990.enemy.criminal.law> (hämtad 2023-04-26).

Lindberg, Gunnel (2007). "Straffprocessuella tvångsmedel — några utvecklingslinjer", *SvJT*, s. 50–58.

Lindberg, Gunnel (2022). *Straffprocessuella tvångsmedel: när och hur får de användas?*, 5:e uppl. Stockholm: Norstedts Juridik.

Martinsson, Dennis (2022). ”Trender och tendenser i den samtida straffrättsanvändningen – sett genom åtgärder mot terroristrelaterad och gängrelaterad brottslighet” i: *Teori och politik: straffrätt i omvandling*. A. Anderberg, D. Martinsson & E. Svensson (red.), s. 233–269. Uppsala: Iustus.

Munck, Johan (2015). ”Var står nyklassicismen idag”, *SvJT*, s. 424–427.

Nordh, Robert (2019). *Tvångsmedel : kvarstad, häktning, beslag, husrannsakan m.m.*, 2:a uppl. Uppsala: Iustus.

Pratt, John & Lee, Hun Young (2022). “Penal Populism” i: *Elgar Encyclopedia of Crime and Criminal Justice*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781789902990.penal.populism> (hämtad 2023-04-26).

Sandgren, Claes (2006). ”Vad är rättsvetenskap?” i: *Festskrift för Peter Seipel*, s. 527–552.

Sandgren, Claes (2018). *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare : ämne, material, metod, argumentation och språk*, 4:e uppl. Stockholm: Norstedts Juridik.

Sivertsson, Fredrik, Nilsson, Anders & Estrada, Felipe (2022). ”Färre med värre? En kohortanalys av lagförd våldsbrottslighet bland unga män födda 1985–1999” i: *Det svenska tillståndet: en antologi om brottsutvecklingen i Sverige*. A. Rostami & J. Sarnecki (red.), s. 97–124. Lund: Studentlitteratur.

Stenborre, Eva (2003). *Påföljdsbestämningen i Sverige och straffutmålingen i Norge : med en studie av rättsfall från Högsta domstolen och Høyesterett*. Lund: Lunds universitet.

Strahl, Ivar (1970). *Den svenska kriminalpolitiken : [en presentation av brottsbalken och en översikt över den svenska straffrättens utveckling från 1800-talet till våra dagar]*, 5:e uppl. Stockholm: Aldus/Bonnier.

Svensson, Peter (2019). *Diskursanalys*, Lund: Studentlitteratur.

Tham, Henrik (2001). "Brottsoffrets uppkomst och framtid" i: *Det motspänstiga offret*. M. Åkerström & I. Sahlin (red.), s. 27–45. Lund: Studentlitteratur.

Tham, Henrik (2011). "Brottsoffrets uppkomst och utveckling som offentlig fråga i Sverige" i: *Brottsoffret och kriminalpolitiken*, C. Lernestedt & H. Tham (red.), s. 23–49. Stockholm: Norstedts Juridik.

Tham, Henrik (2019a). "Straff-välfärdsstaten och kontrollkultur i svensk kriminalpolitik", *NTfK*, 106(1), s. 6–18.

Tham, Henrik (2019b). "När kriminalpolitiken blir kontraproduktiv", *Tidskriften Advokaten*, 85(9), s. 24–25.

Tham, Henrik (2022). *Kriminalpolitik. Brott och straff i Sverige sedan 1965*, 2:a uppl., Stockholm: Norstedts juridik.

Victor, Dag (1981). *Rättsmedvetande och straffvärde*. Stockholm.

Victor, Dag (1995). "Politik och straffsystem – ett drama under utveckling" i: *Varning för straff: om vådan av den nyttiga straffrätten*, D. Victor (red.), 1:1 uppl, s. 57–77. Stockholm: Fritze.

Wennström, Bo (2020). *Om straff och fängelser – Om det avvikande svenska vägvalet på straffrättens område*. Stockholm: Jure.

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Myndighetspublikationer

Grip, Lina & Lönnqvist, Emeli (2021). *Kort om straffskärpningar*. Norrköping: Kriminalvården.

[cit. Kriminalvården (2021)]

Kriminalvården (2022). *Kriminalvård och statistik (KOS) 2021*. Norrköping: Kriminalvården.

[cit. Kriminalvården (2022)]

Polismyndigheten (2023). *Myndigheter i samverkan mot den organiserade brottsligheten 2022*, dnr. A615.858/2022. Stockholm: Polismyndigheten.

[cit. Polismyndigheten (2023)]

Skinnari, Johanna m.fl. (2018). *Relationen till rättsväsendet i socialt utsatta områden*, rapport 2018:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

[cit. Brå (2018)]

Öberg, Jonas (2020). *Dödligt våld i den kriminella miljön*, rapport 2020:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

[cit. Brå (2020)]

Offentligt tryck

Kommittédirektiv

Dir. 2020:104, Utökade möjligheter att använda hemliga tvångsmedel.

Dir. 2021:102, Preventiva tvångsmedel för att förhindra allvarlig brottslighet.

Dir. 2022:32, Tilläggsdirektiv till Utredningen om preventiva tvångsmedel (Ju 2021:15).

Propositioner

Prop. 1987/88:120, om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.).

Prop. 2005/06: 177, Åtgärder för att förhindra vissa särskilt allvarliga brott.

Prop. 2011/12:55, De brottsbekämpande myndigheternas tillgång till uppgifter om elektronisk kommunikation.

Prop. 2013/14:226, Skärpningar i vapenlagstiftningen.

Prop. 2013/14: 237, Hemliga tvångsmedel mot allvarliga brott.

Prop. 2015/16:111, Synnerligen grova narkotikabrott.

Prop. 2019/20:64, Hemlig dataavläsning.

Prop. 2021/22:17, Slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet.

Prop. 2021/22:192, Skärpta straff för knivbrott.

Prop. 2022/23:53, Skärpta straff för brott i kriminella nätverk.

Utredningsbetänkanden

SOU 1956:55, Skyddslag.

SOU 1990:92, Våld och brottsoffer.

SOU 1995:47, Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB samt polislagen.

SOU 2008:85, Straff i proportion till brottets allvar.

SOU 2009:70, Utvärdering av buggning och preventiva tvångsmedel.

SOU 2021:68, Skärpta straff för brott i kriminella nätverk.

SOU 2022:19, Utökade möjligheter att använda hemliga tvångsmedel.

SOU 2022:52, Utökade möjligheter att använda preventiva tvångsmedel.

Övrigt

Ds 2005:21, Tvångsmedel för att förebygga eller förhindra allvarlig brottslighet.

Justitiedepartementet. Promemoria den 15 mars 2022, En stärkt brottsofferfond.

Justitiedepartementet. Lagrådsremiss den 5 april 2023, Hemliga tvångsmedel – effektiva verktyg för att förhindra och utreda allvarliga brott.

Motion 2021/22:4031, Så får vi ordning på Sverige – Brottsbekämpning.

ÖVRIGA KÄLLOR

Albertsdóttir, Ellen (2022). ”Kriminalisering första åtgärden – eller sista?”, *Lunds universitet*, 2022-09-01. <<https://www.lu.se/artikel/kriminalisering-forsta-atgarden-eller-sista>> (hämtad 2023-04-22).

Brottsförebyggande rådet. *Nationella trygghetsundersökningen*, Brottsförebyggande rådet, 2022-04-25. <<https://bra.se/statistik/statistiska-undersokningar/nationella-trygghetsundersokningen.html>> (hämtad 2023-04-25).

Brottsförebyggande rådet. *Organiserad brottslighet*. Brottsförebyggande rådet, u.å. <<https://bra.se/forebygga-brott/forebyggande-utifran-amne/organiserad-brottslighet.html>> (hämtad 2023-05-15).

Eriksson, Anna (2012). *Särbehandling av lagöverträdare 18–20 år. En kunskapsammanställning*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. <https://bra.se/download/18.1ff479c3135e8540b2980004160/1371914737087/2012_Sarbehandlin%20g_av_lagovertradare.pdf> (hämtad 2023-03-29).

[cit. Brå (2012)]

JO. Yttrande över betänkandet Utökade möjligheter att använda preventiva tvångsmedel (SOU 2022:52), dnr. R 84–2022, 2023-01-31. Tillgängligt på: <<https://www.regeringen.se/remisser/2022/11/remiss-av-sou-202252-utokade-mojligheter-att-anvanda-preventiva-tvangsmedel/>> (hämtad 2023-05-16).

Lancaster University. *Professor Norman Fairclough*, u.å. <<https://www.lancaster.ac.uk/linguistics/about/people/norman-fairclough>> (hämtad 2023-05-15).

Liberalerna (2022). *Fler åtgärder för en effektivare brottsbekämpning*. Rättspolitisk rapport, 2022-08-17. <https://www.liberalerna.se/wp-content/uploads/rattspolitisk-rapport-1.pdf> (hämtad 2023-03-30).

Moderaterna. *Krafttag mot gängkriminaliteten*, u.å. <<https://moderaterna.se/var-politik/gangkriminalitet/>> (hämtad 2023-04-16).

Moderaterna. *Terrorlagstiftning mot gängen – rivstart för ett tryggare Sverige*, 2021. <<https://moderaterna.se/app/uploads/2021/09/Terrorlagstiftning-mot-gangen-PM.pdf>> (hämtad 2023-04-16).

Nationalencyklopedin (NE), kriminalpolitik. <<https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/kriminalpolitik>> (hämtad 2023-05-07).

Nationalencyklopedin (NE), patologi. <<https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/patologi>> (hämtad 2023-03-17).

Polisen. *Utsatta områden – polisens arbete*, u.å. <<https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/utsatta-omraden/>> (hämtad 2023-03-24).

Polisen (2023). Statistik för antal sprängningar. 2023, *Sprängningar (allmänfarlig ödeläggelse) per region och månad till och med 2 maj*. Tillgänglig på: <<https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/sprangningar-och-skjutningar/>> (hämtad 2023-05-09).

Polisen (2022). Statistik för antal skjutningar. 2022, *Bekräftade skjutningar per region och månad*. Tillgänglig på: <<https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/sprangningar-och-skjutningar/>> (hämtad 2023-02-26).

Polismyndigheten. Yttrande över betänkandet Utökade möjligheter att använda preventiva tvångsmedel (SOU 2022:52), dnr. A624.567/2022, 2023-01-27. Tillgängligt på: <<https://www.regeringen.se/remisser/2022/11/remiss-av-sou-202252-utokade-mojligheter-att-anvanda-preventiva-tvangsmedel/>> (hämtad 2023-05-16).

Regeringskansliet. *Nya åtgärder mot de kriminella gängen*. Pressmeddelande från Justitiedepartementet, 2023-01-10. <<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/01/nya-atgarder-mot-de-kriminella-gangen/>> (hämtad 2023-04-16).

Regeringskansliet. *System med visitationszoner utreds*. Pressmeddelande från Justitiedepartementet, 2022-12-20. <<https://www.regeringen.se/press-meddelanden/2022/12/system-med-visitationszoner-utreds/>> (hämtad 2023-05-17).

Socialdemokraterna. *34 åtgärder för att bekämpa organiserad brottslighet i Sverige*, 2022-06-08. <https://www.socialdemokraterna.se/var-politik/bekampa-kriminaliteten-och-bryt-segregationen/gangkriminalitet/program-for-att-stoppa-gangkriminaliteten?TSPD_101_R0=088d4528d9ab2000171f25a754c1a1ad531c8e2cbcd638e86de7703a3b5caf0160d111cf9c8fe22208ae32a451143000fe92102d27aa9ffed403d5b71960fa246fe930104d6970324728a68960bff481c302f29417d53d4b413bb77ae3e2ff9d> (hämtad 2023-02-25).

Svea hovrätt. Yttrande över betänkandet Utökade möjligheter att använda preventiva tvångsmedel (SOU 2022:52), dnr. HSV2022/1449, 2023-01-31. Tillgängligt på: <<https://www.regeringen.se/remisser/2022/11/remiss-av-sou-202252-utokade-mojligheter-att-anvanda-preventiva-tvangsmedel/>> (hämtad 2023-05-16).

Sveriges advokatsamfund. Yttrande över betänkandet Utökade möjligheter att använda preventiva tvångsmedel (SOU 2022:52), dnr. R-2022/2284, 2023-01-31. Tillgängligt på: <<https://www.regeringen.se/remisser/2022/11/remiss-av-sou-202252-utokade-mojligheter-att-anvanda-preventiva-tvangsmedel/>> (hämtad 2023-05-16).

Säkerhets- och integritetsskyddsmyndigheten. Yttrande över betänkandet Utökade möjligheter att använda preventiva tvångsmedel (SOU 2022:52), dnr. 147–2022, 2023-01-25. Tillgängligt på: <<https://www.regeringen.se/remisser/2022/11/remiss-av-sou-202252-utokade-mojligheter-att-anvanda-preventiva-tvangsmedel/>> (hämtad 2023-05-16).

Tidöavtalet: Överenskommelse för Sverige, 2022-10-14. Tillgängligt på: <<https://www.liberalerna.se/wp-content/uploads/tidoavtalet-overenskommelse-for-sverige-slutlig.pdf>> (hämtad 2023-02-25).

[Cit. Tidöavtalet (2022)]

Åklagarmyndigheten. *Ordlista*, u.å. <<https://www.aklagare.se/ordlista/>> (hämtad 2023-03-24).

Åklagarmyndigheten. Yttrande över betänkandet Utökade möjligheter att använda preventiva tvångsmedel (SOU 2022:52), dnr. ÅM2022-2134, 2023-01-25. Tillgängligt på: <<https://www.regeringen.se/remisser/2022/11/remiss-av-sou-202252-utokade-mojligheter-att-anvanda-preventiva-tvangsmedel/>> (hämtad 2023-05-16).